

Fig. 1. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The church seen from the north east.*

STENSTRUP KIRKE

SUNDS HERRED

Kirken er tidligst nævnt 1372, da fire biskopper bevilgede aflad til dem, der besøgte kirken eller skænkede gaver til den. Det fremgår i samme forbindelse, at kirken var viet til Skt. Nikolaj (»ecclesiam Nicolai in Stentorp«) (*værnehelgen*).¹ Også 1386 og adskillige gange i løbet af 1400-tallet bevilgedes aflad til besøgende ved kirken eller ved udvalgte altre.²

1524–26 bidrog kirken med 15 mark til landehjælpen. Beløbet svarede til Ollerup og Kirkebys bidrag, men var en tredjedel større end Lundes (jf. s. 2005, 2065, 2187).³ 1555 blev præsten tildelt halvdelen af kongetienden, da han ikke kunne leve af sognet alene.⁴

Kirken var nært knyttet til sognets hovedgård Løjtved, hvis ejer, rigsråd og lensmand på Dalum Kloster Absalon Gøye til Kelstrup (Maribo Amt) (1539–1602) og hustru Else Lindenov (†1613) i årene 1600–01 lod kirken istandsætte og forsyne med et tårn (jf. s. 2125)

samt nyt inventar i form af alterbord, ðaltertavle, alterstager, prædikestol og ðherskabsstole. Også de senere ejere, Anne Iversdatter Vind (1622–89), enke efter Arent von der Kuhla (1599–1658), og parrets søn, Bendix von der Kuhla, markerede sig med donationer af henholdsvis et ðtårn 1663 og et altersæt 1668. Fra sognets anden hovedgård, Skjoldemose, doneredes antagelig en *husaltertavle.

1679 fik generaladmiraløjtnant Niels Juel til Valdemars Slot *patronatsret* til Stenstrup (samt Lunde (s. 2187), Kirkeby (s. 2065) og Rynkeby (s. 4413)).⁵ Han overdrog kort efter retten til sin svigersøn (siden 1682), etatsråd Niels Krag til Egeskov, der også ejede Skjoldemose og, fra 1688, Løjtved.⁶ 1755 solgte dennes svigerdatter, Sofie Justdatter Juel, Løjtved til apoteker i Odense, Johan Christopher von Westen, som 1762 også erhvervede kirken.⁷ I 1800-tallet blev kirken

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1939. I KB. – Aerial photo seen from the south east.

handlet gentagne gange, men lå i hovedparten af perioden under Løjtved og Kroghenlund, der i år 1800 var udskilt af førstnævnte; 1856–89 tilhørte den H. C. Petersen på Dalumgård.⁸ 1939 overgik den til selveje.⁹

1554 nævntes, at kirken tidligere havde været *anneks* til Kværndrup.¹⁰ 1632 bestemtes det, at Kirkeby og Stenstrup skulle annektes, når en af præsterne døde,¹¹ men 1637 ændredes beslutningen, så Lunde skulle være anneks til Stenstrup, mens Kirkeby skulle være anneks til Ollerup (jf. s. 2187 og 2066). Ændringerne skulle træde i kraft, når præsten i Kirkeby døde, hvilket skete 1644.¹²

Præste- og sogneforhold m.m. Efter store byggearbejder i århundredets begyndelse blev kirkens gæld 1626 opgjort til hen ved 800 rigsdaler (jf. s. 2133).¹³ 1633 skyldte kirken endnu et stort beløb til borgmester Jørgen Hoch i Svendborg for byggematerialer, og det blev pålagt de mest formuende kirker på Fyn at bidrage til gældens afvikling.¹⁴

1625 stiftede Johan Friis til Ørritslevgård (Odense Amt), daværende ejer af Løjtved, et legat, hvor præsten skulle nyde renten af 300 rigsdaler mod at holde prædiken hver fredag.¹⁵

O. 1631 talte sognet hen ved 250 kommunikanter.¹⁶ Fra 1675–88 var Peder Jespersen sognepræst, da han af Christian V blev kaldet til kongelig konfessionarius.

Middelalderlige altre. *Skt. Laurentii Alter* nævnes i forbindelse med udstedelsen af afladsbreve 1445, 1454, 1468 og 1476.¹⁷ Sidstnævnte år nævnes *Vor Frue Alter* i tilsvarende sammenhæng.¹⁷

Mønter. Ved udgravninger i kirken i forbindelse med restaureringen 1959–61 fandt man i alt 68 mønter fra 1200-tallet til begyndelsen af 1900-tallet. Den ældste mønt var en penning, slået i Ribe under Valdemar Sejrs regering (1202–41).¹⁸

Sagn. Ifølge en gammel overlevering skulle der om natten være hørt sang fra kirken.¹⁹

Stenstrup ligger østligt i sognet nær kirkerne i Lunde og Kirkeby (s. 2187 og 2065). Landsbyen, der i dag fordeler sig mellem Assensvej mod vest og jernbanen mod øst, var oprindeligt koncentreret omkring det nord-sydgående vejstræk med kirken som midtpunkt (fig. 3).

Kirkegården har en vinklet plan, hvilket er resultatet af fire udvidelser inden for de sidste ca. 160 år. 1589 var kirkegården rummelig.²⁰ Matrikelkortet, målt 1787, viser formentlig kirkegårdens middelalderlige udstrækning (fig. 3). 1847 blev den udvidet ca. 25 m mod øst ved magelæg fra præstegårdens 'kirketoft'.²¹ Den nye, østlige del blev udvidet mod nord 1903 (fig. 4).²² Igen o. 1940 og o. 1960 blev kirkegården udvidet mod nord og nordvest, så den fik sin nuværende udstrækning.²³

Hegn. Kirkegården er omgivet af kampestensdiger, avnbøg- og tjørnehække.²⁴ Den ældste del mod sydvest er omgivet af diger, mens de nyere udvidelser er omgivet af både diger og hække.

†*Hegn.* 1589 omtales et kampestensdige omkring kirkegården.²⁰ 1891-93 blev stendigerne mod øst, vest og nord rettet op.²⁵ Den nordre udvidelse 1903 var også omkranset af et dige.²⁵ Ved overgangen til selveje 1939 (s. 2116) blev et dige rettet op.²⁵ Det nordligste stendige blev omsat 1975;²⁶ det sydlige dige var sammensunket 1980 og blev omsat.²⁷

Kirkegården har tre *indgange* mod henholdsvis vest, syd og nord. Hovedindgangen mod vest har fire hvidmalede trætræmefløje (jf. fig. 17), fra 2004 ophængt på fire granitpiller formentlig fra 1853-57 (jf. ndf.).²⁸ Mod syd er en køreport med to lave granitpiller forbundet med en kæde; indgangen blev gennembrudt 1995 i forbindelse med anlæggelsen af en *parkeringsplads* mod syd.²⁹ Fra nord er der en køreport med to smedejernsfløje ophængt på granitpiller; porten blev opsat 1964 i forbindelse med kirkegårdens udvidelse.²⁵

†*Indgange.* 1669 blev der købt en ny »kirkeport« (jf. s. 2165).³⁰ 1720 blev en port udskiftet; der må på dette tidspunkt have været flere indgange, da der blev lagt en ny †*kirkerist* ved hver.³¹ 1828 blev de gamle, 'rådne' træfløje udskiftet; de hang på en gammel 'mur', muligvis en muret indgang.³² 1862 bestod hovedindgangen af de fire nuværende

stenpiller med to midtfløje og to gangfløje af træ; de blev formentlig sat op 1853-57 i forbindelse med kirkens istandsættelse (s. 2133).³³ 1868 ønskedes fløjene udskiftet med jernlåger, hvilket ikke skete.²⁵ Indgangene mod syd og øst i den ældre del af kirkegården skulle 1935 reguleres.²⁵ 1959-61 blev vestindgangen flyttet længere mod øst, da Assensvej blev udvidet; samtidig blev træfløjene udskiftet.³⁴

1915 skulle †*kirkebrønden*, hvis placering er ukendt, have nyt låg.²⁵

Bygninger på kirkegården. Øst for kirken ligger et *kapel* fra begyndelsen af 1900-tallet (fig. 5).³⁵ Den historicistiske bygning er muret i røde normalsten i krydsskifte med lisener og cirkulære dekorationer af tegl på både langmure og vestgavl. Den har en rundbuet, falset port mod vest og to cirkulære vinduer mod øst og vest. Bygningen blev restaureret 1987.³⁶ Øst for kapellet er 1986 opført en hvidkalket, grundmuret *graver- og materielbygning* med tegltag.³⁶

†*Bygninger på og ved kirkegården.* En †*kirkelade* var 'nedfalden' 1589. Samme år hang kirkens klokker (s. 2169) i et forfaldent †*klokkehus*.³⁷ 1817 omtales et †*hospital* som vel vedligeholdt;³⁸ der

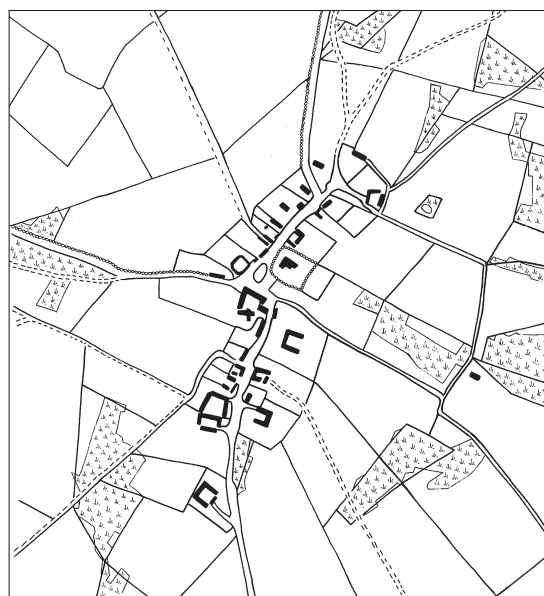

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Christian Frederik Nyholm og Hans Severin Faber 1787. Tegnet af Freerk Oldenburger 2018. – *Cadastral map.*

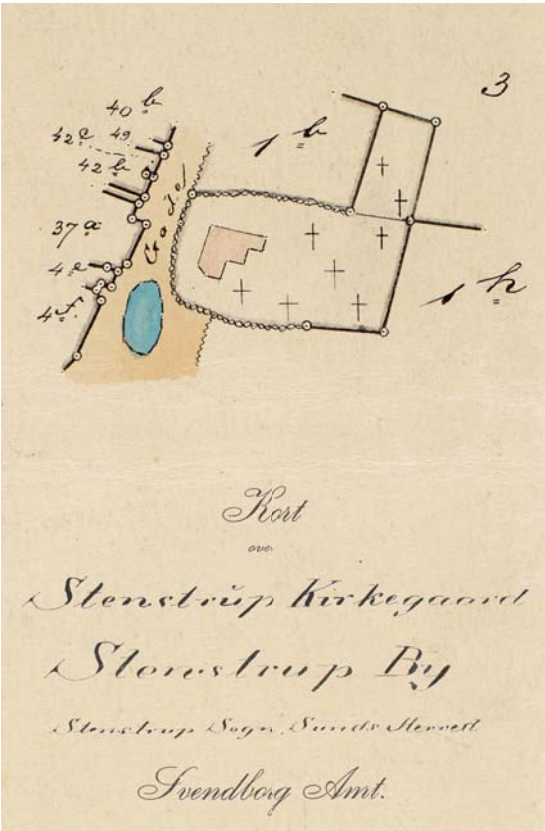

Fig. 4. Kort over kirkegårdens udvidelse 1903. 1:3000. Målt og tegnet 1903. I RAO. – Map of the extension of the churchyard.

kan menes $\dagger$ kirkeladen, da bygningstypen ofte blev benyttet til beboelse efter reformationen.³⁹

Et $\dagger$ brændselsskur blev opført 1934.²⁵ Indtil graverhusets opførelse 1986 stod et $\dagger$ nødtørftshus op ad kapellets østmur.⁴⁰ Et tømret $\dagger$ redskabsskur blev også fjernet ved opførelse af graverhuset.²⁵

Beplantning. På kirkegården syd for kirken står tre store lindetræer, som er den sidste rest af en krans af træer, som blev plantet i løbet af 1800-tallet (jf. ndf.).²⁵ Kampestensdiget er dækket af efeu og forskellige hække.

$\dagger$ *Beplantning m.m.* 1819–21 blev kirkegården planeret, men en tørke fik 1821 næsten hele beplantningen til at visne.⁴¹ I vinteren 1841–42 blev der fældet 28 gamle asketræer, og 37 canadiske popler blev plantet i deres sted.³³

Året efter var kirkegården i meget dårlig forfatning; den var tilsvinet med hestemøg, gravste-

derne lå i uorden, og der var ingen stier mellem gravene, så ligfølger måtte krydse andre gravsteder. Når nye grave blev anlagt, blev ældre grave forstyrret og knogler spredt over kirkegården.³³ Det var formentlig derfor, den blev udvidet 1847 (jf. ovf.).

1858 blev der plantet træer langs diget.²⁵ Disse kan muligvis sammen med de popler, der var sat 1841–42, have været del af den trækrans, der indtil 1950 omgav den sydlige del af kirkegården (jf. fig. 2).⁴² Kirkegården var ‘mådeligt’ vedligeholdt 1862.²⁵

BYGNING

Den romanske kirke bestod af kor med $\dagger$ apsis og bredere skib. I senmiddelalderen blev skibet forlænget mod vest, og vestforlængelsen og koret blev overhælv. Det romanske skib fik ligeledes hvælv, formentlig efter overhælvningen af vestforlængelsen. Efter nedrivning af $\dagger$ apsis opførtes en korforlængelse. Et $\dagger$ våbenhus(?) blev formentlig opført. 1600–01 blev der bygget et tårn mod vest, og senere er der muret en herskabsopgang mod nord. Murene er stabiliseret med stræbepiller, undermuringer af hvælvbuer og ankerbjælker. I nyere tid har kirken gennemgået flere store restaureringer, blandt andet 1877, hvor den blev pudset med cement. 1959–61 er der tilføjet et fyrrum mod nord i forbindelse med en større restaurering. Kirken er orienteret let mod nord.

Fig. 5. Kapel på kirkegården (s. 2117). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Chapel in the churchyard.

Fig. 6. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The church seen from the south.*

Den romanske kirkes *grundplan* består af næsten kvadratisk kor og bredere skib. Korets sidemure snævrer ind mod øst, så det er knap 50 cm bredere i vest end i øst. En *†apsis* har afsluttet koret mod øst (jf. ndf.); den blev nedrevet ved korets forlængelse mod øst (s. 2122). Skibet har været ca. 13 m langt, inden en senmiddelalderlig vestforlængelse blev opført (s. 2120).⁴³ De romanske døres placering sandsynliggør (jf. ndf.), at skibet oprindeligt kun har bestået af det nuværende første og andet fag.⁴⁴

Materiale og teknik. Kirkens facader er 1877 pudset med et tykt lag cement (s. 2133), hvorfor materialefordeling og teknik ikke er synlig på nær fem kvadre fra den romanske kirkes *skråkantsokkel*; de er sekundært indsat i korforlængelsens murværk (jf. fig. 79 og s. 2122). De fire er krumme *†apsiskvadre*, mens en enkelt er ret. Bagmurene er sat i rå kamp, og murene er op til ca. 1,4 m tykke.⁴⁵

Døre og †vinduer. I det romanske skibs andet fag er en retkantet *dør* mod syd og nord; de har formentlig været nær vestgavlen, inden skibet blev forlænget mod vest (s. 2120). Begge er blændede

og kun synlige som indridsning i bagmuren (fig. 80).⁴⁶ De har sandsynligvis haft smigede vanger i bagmuren, da de er henholdsvis ca. 175 og 160 cm brede og ca. 200 cm høje. De eftermiddelalderlige vinduer har fjernet alle spor efter kirkens romanske *†vinduer*.

Indre. Den romanske *†korbue* er ommuret og understøttes af nyere buer (s. 2131). Både kor og skib har haft fladt *†træloft* inden overhvelvingen i senmiddelalderen (s. 2121).

Den romanske kirkes *†gavltrekanter* er formentlig nedrevet i forbindelse med tilføjelsen af forlængelser mod øst og vest (s. 2122 og 2120), ligesom skibets østlige *†gavltrekanter* er blevet erstattet af en ny i nyere tid (s. 2133).

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I løbet af senmiddelalderen blev kirken ombygget flere gange. Det romanske skib blev forlænget mod vest, og vestforlængelse og kor blev siden overhvelvet. Det romanske skib blev ligeledes overhvelvet, hvilket rimeligvis skete efter opførelsen af vestforlængelsen. Efterfølgende blev *†apsiden* revet ned, da koret blev forlænget mod øst. Kir-

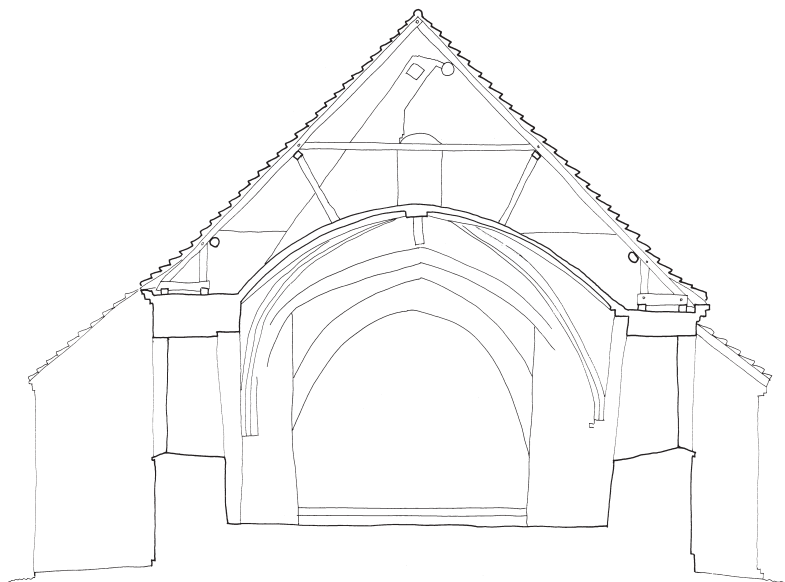

Fig. 7. Tværsnit. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Pia K. Lindholt og tegnet af sidstnævnte 2019. – *Cross-section.*

ken kan have fået større $\dagger$ vinduer, og et $\dagger$ våbenhus formentlig blev opført. Derudover kan flere af stræbepillerne være rejst i løbet af senmiddelalderen (s. 2131).

Vestforlængelse. Skibet er forlænget ca. 7 m mod vest, og det romanske skibs vestre $\dagger$ gavl og $\dagger$ gavl-trekant blev derved nedrevet. Mens facaderne er skjult bag cementpuds (s. 2133), er bagmurene bygget af rå kamp i de nederste to til tre meter,

hvorover er muret teglsten i munkestensformat i en ikke erkendelig skiftegang. Kampestensmurværket er foroven afsluttet efter et halvcirkulært forløb, der antyder et oprindeligt, men senere udmuret hvælvvederlag. Et nyere vindue (s. 2136) mod syd kan have udslettet et oprindeligt $\dagger$ vindue, som der ikke er spor af. Forlængelsens $\dagger$ taggavl blev nedrevet 1600–01 ved tårnets opførelse (s. 2125).

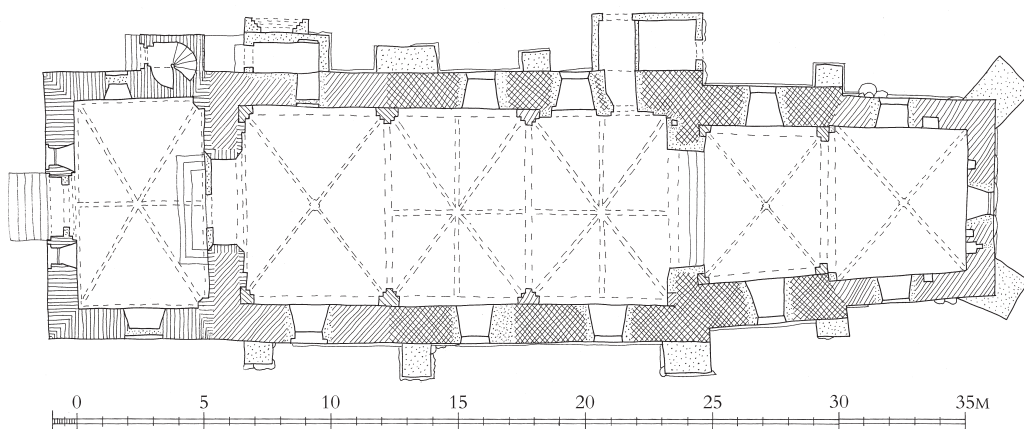

Fig. 8. Grundplan. 1:300. Efter opmåling af Ejnar Mindedal Rasmussen 1955, suppleret og tegnet af Pia K. Lindholt 2019. Signaturforklaring s. 9. – *Ground plan.* Key on p. 17.

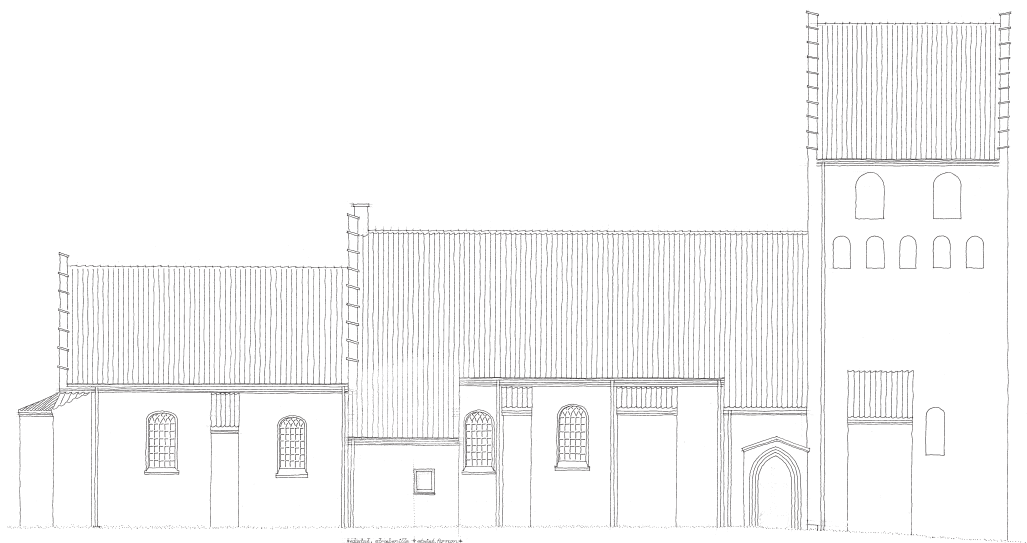

Fig. 9. Opstalt af nordfacade. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1960. I NM. – *Elevation of north facade.*

Overhvalving af det romanske kor. Det romanske kor fik opsat et krydshvælv (fig. 11). Hvælvet hviler på falsede piller med skråt forløbende, tre skifter høje kragbånd. Skjoldbuerne er spidsbuede og helstensbrede. Ribberne er kvartstensbrede og mødes i en toprude med afrundede hjørner.⁴⁷ Kapperne, som har et fremspringende løberskifte langs skjoldbuerne, er halvstenstykke og puklede (jf. fig. 10), og teglstenene er muret vinkelret på ribberne.

Overhvalving af vestforlængelsen. Som nævnt ovenfor kan opbygningen af vestforlængelsens murværk indikere, at hvælvvederlagene først ønskedes lagt i murene. Dog blev der i stedet for opført et krydshvælv med samme form som hvælvet i det romanske kor (jf. ovf. og fig. 12); de er sandsynligvis opført på omtrent samme tidspunkt. Pillerne mellem det romanske skib og vestforlængelsen var derved klar til at bære skibets hvælv (s. 2122);

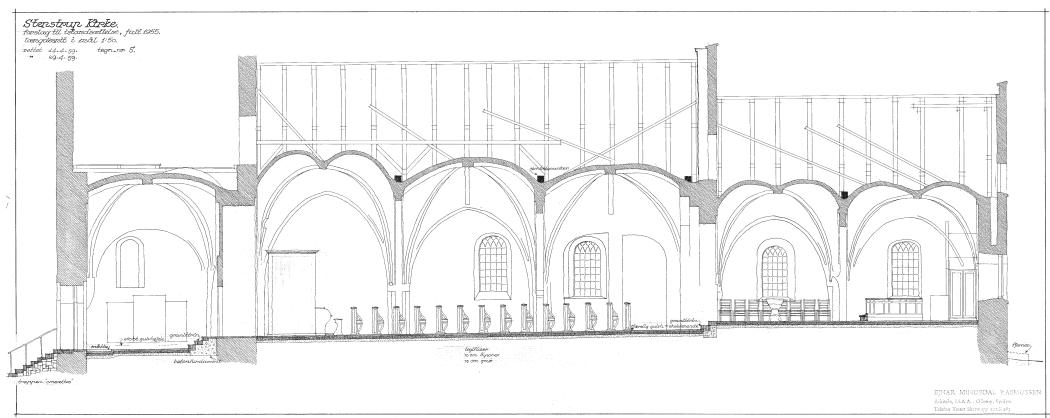

Fig. 10. Længdesnit set mod nord. 1:300. Målt og tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen 1955. I NM. – *Longitudinal section looking north.*

Fig. 11. Senmiddelalderligt hvælv i det romanske kor (s. 2121). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Late Medieval vault in the Romanesque chancel.*

gjordbuen mellem vestforlængelsen og skibet er spidsbuet og helstensbred.

Begge hvælv er repareret og ombygget i nyere tid. Skjoldbuerne i begge hvælv fremstår en kvartsten bredere end oprindeligt, da et senere opstået mellemrum mellem skjoldbue og mur er udfyldt af en normalsten (s. 2133). Den østlige kappe i korets hvælv er omsat ved tilbygningen af korforlængelsen (s. 2123) og igen i nyere tid, og i den nordøstlige ribbe er to profilerede sten svarende til korforlængelsens ribber. Vestforlængelsens skjoldbue mod syd er undermuret i nyere tid (s. 2131), og den vestlige er delvist omsluttet af tårnarkadens murværk (s. 2125). Kapperne er blevet repareret ad flere omgange i 1800- og 1900-tallet (s. 2133–34).

Overhvælving af det romanske skib. To otte delte ribbehvælv er opsat i det romanske skib (jf. fig. 62). De adskiller sig konstruktivt fra vestforlængelsens og korets, hvorfor det romanske skib og

dets forlængelse er overhvælvet i to faser. Pillerne mellem de to hvælv er falsede, men uden de skråt forløbende kragbånd, som er karakteristiske for fynske hvælvpiller. De to østligste, falsede piller op mod triumfmuren er blevet omsluttet af dennes understøtning (s. 2131). Det vestligste af de to hvælv hviler på vestforlængelsens østre piller (s. 2121).⁴⁸ De spidsbuede skjold- og gjordbuer er helstensbrede; skjoldbuerne fremstår bredere på grund af reparationer mellem bue og væg (s. 2133). Skjoldbuen mod nord i skibets første fag og gjordbuen mellem hvælvene er undermuret i nyere tid (s. 2132–33). Ribberne er halvtensbrede,⁴⁹ og kapperne er flade med et fremspringende skifte langs buerne.⁵⁰

Korforlængelse. Efter overhvælvingen af koret blev det udvidet ca. seks meter mod øst; i den forbindelse blev tårpsiden og korets østgavl revet ned. Den omtrent kvadratiske forlængelse snævrer, som det romanske kor, ind mod øst med ca.

Fig. 12. Hvælv i vestforlængelsen (s. 2121). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Vault in western extension.*

50 cm, og murene er kun ca. 1,1 m tykke mod det romanske kors ca. 1,7 m.⁴⁵ I forlængelsens sokkel indgår flere kampesten, og i facaderne er fire af $\dagger$ apsidens krumme sokkelkvadre og en enkelt rektantet sokkelkvader (s. 2119). Den øvrige materialefordeling i facaderne er ikke synlig på grund af cementpudsningen, men den svarer sandsynligvis til bagmurenes røde teglsten i munkestensformat lagt i munkeskifte.

Mod syd er et fladbuet halvstensstik og vangerne til et oprindeligt vindue bevaret omkring det nyere 1800-talsvindue (s. 2133).⁵¹ Et tilsvarende 1800-talsvindue kan have udslettet et $\dagger$ vindue mod nord.

Væggene har fire *nicher* og en *piscina*. I østmuren er en lavt placeret, fladbuet niche nord for det nyere østvindue (s. 2133), og syd for vinduet er en højsiddende, spidsbuet niche og en fladbuet piscina (fig. 16), hvis udløb er tilmuret. Mod syd er endnu en lavtsiddende, fladbuet niche (fig. 82).

De har alle halvstensstik. Mod nord er en høj niche dækket af en mindre monolit af kløvet kamp (fig. 15, jf. s. 2164).⁵²

Korforlængelsen er overhvælvet med et krydshvælv med vederlag i murene (fig. 14). Halvstensribberne er pærestavslignende med runde skuldre (fig. 81), og topskiven er formentlig cirkulær, men dækket af nyere stuk. Kappernes spidsbuede begyndelseslinje er markeret med et fremspringende løberskifte, og de er halvstens-tykke og let puklede. Kappernes teglsten hviler på ribbenakkens fals, og der dannes en tydelig, sildebensmønstret isselinje. Den østlige kappe og østmurens øvre murværk er omsat (s. 2133).⁵³

Hvælvet i det romanske kor blev ombygget i forbindelse med opførelsen af forlængelsen (fig. 13). Den østre skjoldbue blev nedtaget, og i dens sted blev opmuret en helstensbred, rundbuet gjordbue med vederlag i væggene; gjordbuen er senere blevet undermuret (s. 2131). Herpå hvi-

ler det romanske kors østre hvælvkappe, der blev ommuret (fig. 13 og 29).⁵⁴

Sandsynligvis i senmiddelalderen er den romanske $\dagger$ korbue blevet udvidet med en spidsbue i teglsten i munkestensformat (jf. fig. 28).

($\dagger$)*Vinduer.* Korforlængelsen havde oprindeligt store, fladbuede vinduer (jf. ovf.), og det er sandsynligt, at de eksisterende syv vinduer i den resterende del af kirken har erstattet lignende ($\dagger$)vinduer fra senmiddelalderen. I de nuværende vindu-

Fig. 13. Hvælvpille og undermuret gjordbue mellem korets to fag (s. 2123). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Vault pillar and reinforcing rib between the two bays of the chancel.*

Fig. 14. Hvælv i korforlængelsen (s. 2123). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Vault in chancel extension.*

ers ene vange er bevaret murværk lagt af teglsten i munkestensformat, mens stik og øvrige vanger er af normalsten fra 1853–57 (s. 2133). 1826 havde kirken ‘usædvanligt store jernvinduer’ i langmurene,⁴¹ hvilket tyder på, at kirken allerede har haft store vinduer inden istandsættelsen 1853–57.

†*Våbenhus*(?). Ifølge biskop Jacob Madsens skitse 1589 havde kirken et våbenhus (jf. fig. 76), og på matrikelkortet 1787 (fig. 3) er en tilbygning på kirkens sydside, som kan være våbenhuset.⁵⁵ 1803 omtales kirken som værende uden våbenhus; tårnrummet omtales efterfølgende som kirkens våbenhus.³⁸

Eftermiddelalderlige tilføjelser og reparationer. Efter middelalderen har kirken fået et tårn i vest, en herskabsopgang og et fyrrum mod nord samt stræbepiller. Derudover er kirken blevet istandsat og repareret talrige gange, da den er dårligt fun-

deret. Størstedelen af tilføjelserne og reparationerne kan ikke dateres præcist.

Et tårn blev 1600–01 opført mod vest af Absalon Gøye og Else Lindenov, ejere af sognets hovedgård Løjtved (s. 2115).²⁰ Tårnrummet blev indrettet som våbenhus, hvorved syd- og norddøren kan være tilmuret. Kirken skulle i samme forbindelse være istandsat, men omfanget heraf kendes ikke, og der blev anskaffet nyt inventar (s. 2139).

Tårnet, som har rektangulær grundplan, er jævnbredt med skibet og i tre stokværk. Ved opførelsen blev vestforlængelsens tågavltrekant nedrevet, og tårnets østre mur står på vestforlængelsens vestre mur, som blev skalmuret samtidig med gennembrydningen af tårnarkaden (jf. ndf.). Facaderne er cementpudsede 1877 (s. 2133), og størstedelen af bagmurene står kraftigt hvidkalkede (fig. 20). Under mellemstokværkets bjæl-

Fig. 15. Niche i korforlængelsens nordmur (s. 2123). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Niche in north wall of chancel extension.*

kelag er murværket ukalket, og røde teglsten i munkestensformat lagt i krydsskifte er synlige (jf. fig. 20). De fire facader har etagedelte, rundbuede højblændinger; der er henholdsvis en stor og seks små blændinger i facaden mod øst (jf. fig. 1), to store og fem små mod syd (jf. fig. 6), tre store og syv små mod vest (jf. fig. 17), og fem små mod nord (jf. fig. 1). Gesimserne er falsede.

Adgangen til tårnrummet er gennem en bred, fladbuet *vestdør* (fig. 60), der er falset i både facade og bagmur.⁵⁶ Over den er udvendig en *bygningstavle* (fig. 18), af rød sandsten, ca. 95×45 cm, med våbenskjolde for Gøye og Lindenov over et hammerformet skriftfelt omgivet af rulleværk med en næsten udvisket indskrift med reliefversaler: »IHS aar mdc lod erlig [oc] [w]erlb[y]rdig mand Absalon Gøye [til Kjell]str[u]p b[e]lfal[i]ngsmand udi [Dalum Klost]r b[y]lg[ge] denne kircke«.⁵⁷

Tårnrummet oplyses af et højsiddende, rundbuet vindue på hver side af vestdøren; de er falsede i facaden og let smigede i bagmuren. Mod både syd og nord er et tilsvarende om end større vindue, som begge er tilmuret med normalsten i lysningen og ses som blændinger i facaderne. Den oprindelige, brede arkade mellem tårn og skib, nu indskrænket til en dør (s. 2133), var rundbuet med affasede vanger (jf. fig. 62).⁵⁸ Ved gennemhugning af arkadeåbningen er det ældre murværk både mod vest og øst blevet omsluttet af en skalmur.

Rummet er dækket af et seksdelt ribbehælv af senmiddelalderlig konstruktion. Det hviler mod øst på polygonale piller med synlige kampestensfundamenter og mod vest på klodsede konsoller med falset underkant (jf. fig. 19). De rundbuede skjoldbuer er halvtstensdybe og helstenshøje.

Fig. 16. Niche og piscina i korforlængelsens østgavl (s. 2123). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Niche and piscina in east gable of chancel extension.*

Fig. 17. Tårnet set fra vest (s. 2125). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tower seen from the west.*

Fig. 18. Bygningstavle over tårnets vestdør (s. 2126). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Construction plaque above west door of tower.

Skjoldbuen mod øst hviler på skalmuringen af skibets vestgavl (jf. ovf.).⁵⁹ Ribberne er halvstensbrede, og kapperne er halvstenstykke og let puklede (jf. fig. 20). Teglstenene er muret vinkelret på ribberne, så der dannes en sildebensmønstreret isselinje. Hvælvet er kraftigt pudset på oversiden.

Et *trappehus* på sydsiden giver adgang til de øvre stokværk.⁶⁰ En fladbuet dør mod vest leder ind til en spindeltrappe, hvis løb ligger delvist i tårnets murtykkelse. Trappen har brede teglstenstrin⁶¹ og er overdækket af et tøndehvælv.⁶² Mod vest giver en rundbuet glug lys i trappeskakten. Adgangen til mellemstokværket er gennem en smal, fladbuet overdør. Trappehuset er dækket af et halvtæg belagt med røde vingetegl.

I det høje mellemstokværk er et falset, rundbuet lydhul⁶³ mod vest og to mod nord (jf. fig. 1). I murværket er indvendige, rundbuede højblændinger, henholdsvis to mod øst, en mod vest og to mod syd (jf. fig. 20); de kan også have været åbne som ovenfor.⁶⁴ Mod øst er en rundbuet adgang til skibets loft. En nyere, indvendig *trappe* af træ giver adgang til klokkestokværket. 1720 var der indvendige *†stiger* af træ.³¹

I det lave klokkestokværk er to rundbuede *glamhuller* mod hvert verdenshjørne; de er enkeltfalsede i facaden (jf. fig. 17). Indvendig er mod vest en rundbuet blænding som i facaden. *Taggavlene* er etagedelte med to rækker rundbuede højblændinger, fem jævnhøje forneden og herover tre med stigende højde (jf. fig. 17). Den østlige gavltrekanter har tillige to blændinger på indersiden. Gavltrekanterne afsluttes af *kamtakker* opsat 1877 (jf. s. 2133), men de havde også oprindeligt *†kamme*, som blev nedtaget 1853–57 (s. 2133).⁶⁵

Tårnets arkitektur. Tårnfacadernes blændingsdekoration (jf. ovf.) indgår i en fynsk tradition for store facadeblændinger. Det er primært et senmiddelalderligt fænomen dog med enkelte yngre forekomster som i Stenstrup. De findes eksempelvis også på de senmiddelalderlige kirketårne i Hårby og Sønderby og på tårnene på Helnæs Kirke og Dreslette Kirke opført henholdsvis 1740 og 1785–87 (alle i Odense Amt).⁶⁶

Ved vestforlængelsens nordside blev der i 1600- eller 1700-tallet muret en mindre *tilbygning* med opgang til et *†herskabspulpitur* (s. 2165). Bygningen er smal og rektangulær, og den er muret

Fig. 19. Tårnrummets indre (s. 2126). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior of tower.*

Fig. 20. Tårnets mellemstokværk med indvendige højblændinger (s. 2128) set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Middle storeys of the tower with interior high recesses.*

i røde teglsten i munkestensformat i krydsskifte. Adgangen udefra er ved en rektantet, men formentlig oprindeligt fladbuet dør mod vest. Mod nord har der sandsynligvis været et højsiddende, nu tilmuret vindue, som var smiget indvendig.

Gennem vestforlængelsens murværk er der blevet hugget en højsiddende, fladbuet og slank åbning (fig. 21) med skrånende, ujævnt gulv og ligeledes med skrånende, fladbuet stik;⁶⁷ åbningen blev tilmuret ved nedtagningen af pulpituret

1856-57 (s. 2165). En indre *†trappe* af træ udgjorde formentlig opgangen til *†pulpituret* i skibets vestende. Tilbygningen dækkes af et halvtæg belagt med røde vingetegl. Tilbygningen benyttes nu som redskabsrum.

På nordsiden af skibets første fag blev der i forbindelse med restaureringen 1959-61 (s. 2134) bygget et rektangulært *fyrtrum*, nyindrettet 2006 (jf. s. 2134), af gule og røde normalsten lagt i krydsskifte med falsgesimser og halvtæg belagt med røde vingetegl. Adgangen var gennem en retkantet dør på nordsiden. Et *†kulrum* (jf. ndf.) og *†stræbepillen* på skibets nordøstre hjørne blev nedrevet (jf. ndf.) for at gøre plads til tilbygningen.

En lille, kvadratisk *†tilbygning* med ukendt konstruktion var sammenbygget med *†stræbepillen* på skibets nordøstlige hjørne (jf. fig. 78); det omtales som et *†kulrum* 1940 (jf. s. 2136) og blev nedrevet 1959-61 (jf. ovf.).⁶⁸ Muligvis har tilbygningen oprindeligt haft forbindelse til en tilmuret, højsiddende dør med fladbuet halvstensstik i nordvæggen i skibets første fag (jf. fig. 22).⁶⁹ Døren er opmuret ved skalmuringen af den østre blænding, som opstod ved understøtningen af hvælvet skjoldbue før 1853-56 (s. 2133); skalmuringen er af normalsten lagt i krydsskifte.⁷⁰ I tilbygningen kan der have været en *†trappe* op til døren ud til et ukendt *†hershabspulpitur*(?) ved nordvæggen; et lignende pulpitur kendes fra Egense Kirke (s. 1942).

Stabilisering af kirken. Kirken har fra opførelsen været dårligt funderet, og opsætningen af hvælvene har haft indflydelse på murenes kraftige skævhed (jf. fig. 7). Der er opstået revnedannelser i både buer og hvælvkapper (s. 2133). Flere tiltag er gennem tiden forsøgt for at forhindre dette, men de kan kun delvist tidsfæstes.

Udvendig blev ti *stræbepiller* opført. De er sandsynligvis opført over en længere periode, måske allerede i senmiddelalderen, og deres forskellige størrelser og placering, som ikke respekterer den indre fagdeling, tyder på, at de er konstruktive snarere end dekorative.⁷¹ Tre har rektangulær plan, og de resterende syv har omtrent kvadratisk plan.⁷² På grund af det tykke cementlag kan deres materiale og teknik ikke bestemmes. De har faldede gesimser og er dækket med røde vingetegl,

men mellem 1877 og 1939 var de belagt med *†cement*.⁷³ Engelstoft nævner 1860, at murene er 'vældig udbøjede af hvælvingen og derfor støttede med mange stræbere'.⁷⁴

I kirkens indre er flere buer blevet *undermuret* for at afstive konstruktionen. Gjordbuen mellem det forlængede kors to hvælvfag er blevet undermuret med en helstensbue i teglsten af munkestensformat på kvadratiske helstenspiller (jf. fig. 13 og s. 2122).

Efter korbuen blev udvidet (s. 2124),⁷⁵ er den sammen med skjoldbuerne på hver side af den blevet afstivet flere gange. Først blev skjoldbuen på vestre side af korbuen undermuret med en helstensbue af teglsten i munkestensformat. Efterfølgende blev korbuen og skjoldbuerne på begge sider understøttet med en knap 1,5 m

Fig. 21. Tilmuret herskabsindgang i vestforlængelsens nordmur (s. 2130). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Bricked-up family entrance in north wall of western extension.*

Fig. 22. Skibets første fag set mod nord (s. 2132). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *First bay of nave looking north.*

bred pille mod både syd og nord af teglsten i munkestensformat, hvorpå også hviler en ca. 50 cm bred understøtning af skjoldbuen i koret og en del af korbuen. Den brede understøtning af korets skjoldbue er i nyere tid omsat i teglsten i normalformat. Ligeledes er korbuens sydlige del igen blevet undermuret med normalsten.

I skibets første fag er skjoldbuen mod nord blevet indkapslet af en rektantet pille og to helstensbrede buer af teglsten i munkestensformat (fig. 22). Derved opstod to blændinger, hvori senere er indsat et vindue 1853-57. Understøtningen må være opført før 1853-57, da vinduet respekterer midtpillen.

Gjordbuen mellem skibets første og andet fag og skjoldbuen langs vestforlængelsens sydmur er sandsynligvis på samme tid blevet undermuret med helstensbrede buer af normalsten, som hviler på falskonsoller med et retkantet og to rundede led, der er blevet hugget ind under de ældre buer.

I takt med at kirkens mure er begyndt at hælde mere udad, opstod der et mellemrum mellem hvælvenes skjoldbuer og murene. Heri er blevet indmuret normalsten, så skjoldbuerne, især foroven, fremstår bredere, end de oprindeligt var.

1589 var kirkens vestende meget forfalden, der var hul i vestforlængelsens hvælv, og korets nordøsthjørne var sunket.²⁰ I 1610'erne nævnes, at kirkens indkomst er brugt til at sætte den i stand, og at kirken har opbygget en meget stor gæld ved dette (jf. s. 2116).⁷⁶

1633 var vinduerne og taget faldefærdigt. 1664 blev der indkøbt blandt andet 400 mursten til istandsættelse af kirken, herunder taget (jf. s. 2136).⁷⁷ To år senere var otte træbjælker slået for vinduerne i forbindelse med en storm, mens kirken igen 1670-71 var i dårlig stand; hvælvene var meget 'fordærvede'.³⁰ 1720 blev tårstigerne i tårnet repareret.³¹

1809 stod en *†kalkbænk* i våbenhuset; den blev fjernet 1839.⁷⁸

I de første år af 1800-tallet var kirken i meget dårlig stand, og den blev repareret både 1808 og 1815.⁷⁹ De udvendige mure og tårnets øvre murværk var faldefærdige,⁸⁰ og taget manglede tagsten. Buen 'under hvælvingen ind til koret', sandsynligvis gjordbuen mellem det romanske kor og korforlængelsen, var revnet. Den blev stabiliseret med et *†jernanker* (jf. fig. 27),⁸¹ og i skibet blev der også muligvis på dette tidspunkt opsat en *†ankerbjælke* i første fag (jf. fig. 33). Korforlængelsens østlige hvælvkappe var i fare for at styrte ned, hvorfor den blev omsat i normalsten (jf. fig. 14).⁸² Tårntrappens trin blev omlagt. 1825 blev murene og taget repareret.⁸³

*Istandsættelse 1853-57.*⁸⁴ Kirkeejeren, proprietær Niels Peder Pedersen til Løjtved, stod 1853-57 for en større istandsættelse af kirken og inventaret (s. 2140), da den havde været 'tarveligt holdt' indtil da. Til istandsættelsen blev benyttet

teglsten i normalformat lagt i krydsskifte. Kirkens ni store, kurvehanksformede vinduer blev indsat, deriblandt blev vinduet i østgavlen genembrudt. De har halvstensstik og er let smigede i bagmuren med fladelagte teglsten i den nederste karm. I hvert vindue er en del eller hele den ene vange fra de mulige senmiddelalderlige vinduer blevet genbrugt i de nye vinduer (s. 2124). Indgangen til herskabspulpituret i vestforlængelsens nordvæg blev tilmuret og pulpituret nedtaget (s. 2165).⁸⁵ Tårnarkaden blev tilmuret med en tynd skillemur, hvori der er en retkantet dør. *†Kammene* på tårnet blev nedtaget. Nye gulve blev lagt i hele kirken, da de ældre *†gulve* var sunket (jf. s. 2135).

*Istandsættelse 1877.*²⁵ Kirken blev istandsat igen 1877, og det tykke lag cementpuds blev påført både facader og bagmure;⁸⁶ i tre af tårnets højblændinger mod vest er der markeret kors i cementen (jf. fig. 17). Bygningstavlen over vestdøren fik en cementramme, hvori årstallet »1877« kan anes. Stræbepillerne blev ligeledes afdækket med *†cement*. Korets østre gavltrekant blev delvist ombygget i røde teglsten i normalformat lagt i krydsskifte, og en rundbuet luge blev indsat. Gavltrekanten fik 13 brynede *kamtakker* belagt med vingetegl. Tårnets gavltrekanter fik 17 lignende kamtakker. Det er sandsynligt, at skibets østgavl også fik tilføjet 17 brynede kamtakker på dette tidspunkt.⁸⁷

I tårnet skulle der 1893 lægges gulv i klokkestokværket,²⁵ men hvorvidt det skete, er uvist. Allerede 1843 havde det intet gulv, da det ældre var fjernet, så ringeren måtte kravle over bjælkelaget ved løse brædder.³³

Stræbepillerne, tagrygningen og kammene blev repareret 1915.²⁵ 1928 blev døren mellem tårnrummet og skibet gjort seks tommer bredere.²⁵ 1935 var kirken vel vedligeholdt.²⁷

Også i årene efter overgangen til selveje 1939, hvor bygningen var i forsvarlig stand, blev der lavet flere istandsættelser.²⁷ Stræbepillerne fik afdækning af vingetegl i stedet for *†cement*. Tårnets indre tømmer i form af etagedeling, gulve og trapper blev fornyet. Skibets tag var i dårlig forfatning, men blev først fornyet 1959-61 (jf. s. 2134).²⁵

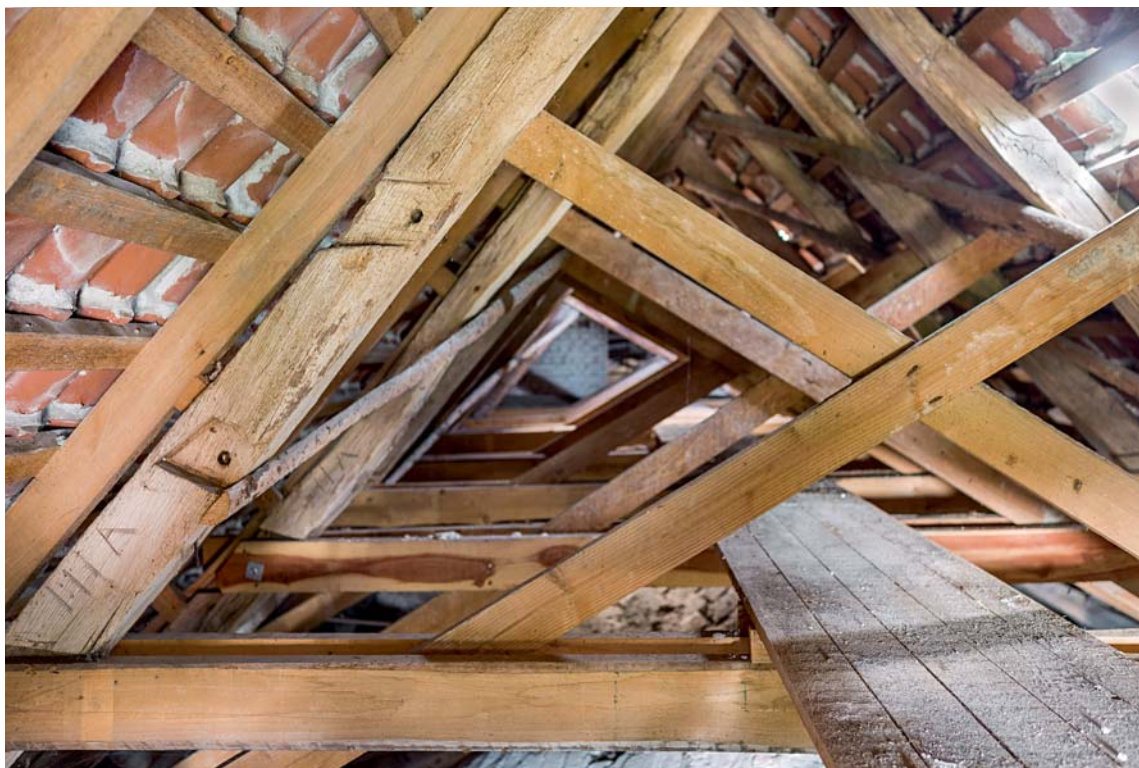

Fig. 23. Korets tagværk set mod vest (s. 2136). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Roofing of chancel looking west.*

Restaurering 1959-61 ved arkitekt Ejnar Minde dal Rasmussen, Ollerup (jf. s. 2054).⁸⁸ Kirken omtales inden restaureringen som 'særdeles velholdt', men flere reparationer var alligevel nødvendige. De udvendige arbejder bestod af en understøbning af kirkens mure for at modvirke dens skævhed. †Fortovet blev fjernet (s. 2137) og omfangsdræn nedlagt. Tagene blev repareret og omlagt (jf. s. 2136). De seks granittrin foran vestdøren blev omlagt, og kirkegårdens vestlige indgang blev flyttet (jf. s. 2117).

I kirkens indre blev cementpudsens nedhugget fra vægge og hvælv. Skibets vestligste fag stod uden den hårde cementpuds, men kalklagene her blev også nedhugget, hvorved †*kalkmalerier* forsvandt (s. 2137).³⁶ Hvælvenes murværk var i meget dårlig stand og blev kraftigt repareret (fig. 25-26). †Jernankeret i koret og †ankerbjælkerne i skibet blev fjernet. Koret fik nyt gulv, trinene mellem kor og skib blev flyttet hen under kor-buen, og gulvet i tårnrummet og trappen op til

skibet blev ligeledes fornyet (s. 2135). Tårnets bjælkelag, dæk, lemme og luger blev repareret.

På korets og skibets loft er oversiden af buerne mellem hvælvene og ved gavlene blevet forstærket med røde og gule cellesten i normalformat lagt i løberskifte; det er sandsynligvis muret ved denne istandsættelse, hvor det blev planlagt at lægge jerndragere ned de samme steder. Om de er indmuret i teglstensforstærkningerne kan ikke ses.

Et fyrrum blev derudover opført på kirkens nordside (s. 2131).

1968 trængte en 'hvælvingsbue' til at blive om-sat,²⁵ og ved kalkning blev der 1971 konstateret revnedannelser i en gjordbue; skaderne blev ud-bedret.³⁶ Den udvendige understøbning af mu-rene 1959-61 var derfor ikke nok til at forhindre kirken i at sætte sig.

2006 blev fyrrummet (jf. s. 2131) på nordsi-den ombygget til kiste- og handicapindgang med lift. En skillevæg i normalsten blev muret, så den østre del af rummet blev til redskabsrum

Fig. 24. Skibets tagværk og hvælv set mod vest (s. 2122). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Roofing and vaulting of nave looking west.*

og den vestre til liftrum. Ved ombygningen blev der fundet rester af fundamentet til $\dagger$ stræbepil- len, som blev nedrevet 1959–61 (jf. ovf.).⁸⁹ Den oprindelige yderdør mod nord blev udvidet, og det nyetablerede redskabsrum mod øst fik en ny, rektantet dør mod øst. Fra skibet er der adgang til liften ved en fladbuget dør muret under den ældre, tilmurede åbning (jf. s. 2131); en ældre $\dagger$ kullem i gulvniveau blev fjernet (jf. s. 2136).⁹⁰

2015 blev tårnrummet istandsat; vægge og hvælv blev rensat for kalk, og beskadigede teglsten i hvælvene blev nedhugget og pudset med mørtel.⁹¹ Omkring vinduerne var revner, som blev repareret.

Gulve. I hele kirken ligger kvadratiske, gule teglfliser lagt 1959–61; fliserne kan være genbrugt fra istandsættelsen 1853–57 (jf. ndf.). To granittrin blev også 1959–61 lagt under korbuen i stedet for den tidligere placering midt i det romanske kor (jf. fig. 77). Korets funktionelle afgrænsning har været betinget af placeringen af trinene. Hvornår

trinene første gang blev lagt midt i det romanske kor, er uvist, men afgrænsningen var etableret 1853–57 (jf. ndf.).

$\dagger$ *Gulve.* 1720 var kirkens gulv meget ujævnt og måtte lægges om.³¹ Før hovedreparationen 1853–57 hældede gulvet fra øst mod vest med flere afsatser belagt med røde mursten, og det var sunket flere steder. Ved reparationen blev korets gulv lagt med gule teglstensfliser; mellem knæfaldet og alteret var et malet trægulv. Der var to trætrin midt i det romanske kor ned til skibet, hvis midtergang blev lagt med samme sten som i koret. Under stolestaderne var både gule og røde fliser, ‘almindelige’ mursten og munkesten. I tårnrummet lå også ‘almindelige’ mursten.⁶⁸

1892 ønskedes flisegulvet i koret omlagt, og det blev repareret gentagne gange over de næste år. 1898 blev det udskiftet med et bræddegulv, som derved lå i hele koret.⁹² 1939 blev der lagt trægulv under stolestaderne; det blev fjernet ved istandsættelsen 1959–61.⁶⁸

Fig. 25. Istandsættelse af vestforlængelsens hvælv (s. 2134). Foto Finn Bøje 1960. I NM. – *Repairs of vaults in western extension.*

Vinduer. Fire af korets fem vinduer og skibets syv vinduer har store, kurvehanksformede støbejernsrammer fra 1853–57, hvorfra også korets østvindues næsten spidsbuede træramme stammer. De to mindre vinduer i tårnets vestmur har rundbuede trærammer.

Et stort, rundbuet og falsat vindue i vestforlængelsens sydmur er muligvis indsat samtidig med tårnets opførelse; det har samme form som tårnets åbninger (jf. fig. 6).

†*Vinduer.* 1803 blev kirkens 11 vinduer beskrevet som 'lyse og klare med store glasruder, forsynet med jernstænger'.³⁸ 1826 var der 'usædvanligt store jernvinduer' i langmurene, og 1827 blev de ældre, 'uansvarlige' rammer udhugget, og nye blev indsat.⁹³ Disse vinduer var små og smalle af træ med 'sædvanlig' firkantet form, hvilket gjorde kirken mørk.²⁵

Tagværker. Tagværkerne er fra nyere tid og repareret og fornyet 1959–61.³⁴ Størstedelen er fyr, men over koret er seks spærfag af genanvendt eg. Det forlængede kor har ti spærfag med et dobbelt hanebånd og et krydsbånd i hvert fag (fig. 23). Spærene har spærsko og -stivere, og spærfagene er nummereret fra vest mod øst med stigende romertal mod syd (jf. fig. 23) og romertal med faner mod nord. På de seks gamle spærfag af eg er der ældre bladninger fra †hane- og †krydsbånd (jf. fig. 23).⁹⁴

Skibets tagværk har 16 spærfag med et indtappet hanebånd for hver (fig. 24). Spærene har spær-

sko og -stivere. Tagkonstruktionen er på grund af kirkens ustabilitet yderligere afstivet af en stol bestående af dragere under hanebåndene i både nord og syd, hvorfra skråstivere er tømret til en kraftig bindbjælke mellem hvert hvælv på tværs af bygningen (jf. fig. 24).

Tårnet har seks spærfag af genanvendt tømmer med to tappede hanebånd støttet af knægte; spærfagene står på to bjælkelag, som ligger på murkronen. Spærene er nummeret fra øst mod vest med streger.

†*Tagværker.* 1670 var 'spærværket' rådnet og alle lægter 'fordærvet'.³⁰

Klokkestolen står i vestsiden af tårnets klokkestokværk. Den består af to remme på langs af rummet, hvorpå der er flere stolper og skråstivere, som bærer to bjælker. Klokkerne er ophængt i hver ende mellem bjælkerne. Konstruktionen er støttet af skråstivere og fastgjort til et bjælkelag på murkronen.

Tagbeklædning. Alle sadeltage er dækket med røde vingetegl. Tårnets er lagt 1974,⁹⁵ men resten kan være fra 1959–61 (s. 2134).

†*Tagbeklædning.* 1664–65 blev taget repareret med 700 tagsten, og 100 hulsten blev hentet fra Kirkeby Kirke (s. 2085). Igen 1670–71 blev indkøbt 1.000 tagsten.³⁰ Taget var i dårlig stand 1805, og 1818 skulle der lægges 'lyse' tagsten, formentlig af glas, i taget for at give lys i tagrummet.³⁸ 1939 trængte taget på kirkens nordside til at blive omlagt, men det blev først realiseret ved restaureringen 1959–61.²⁷

Opvarmning. Kirken, som er forsynet med fjernvarme, opvarmes af støbejernsradiorer langs væggene i kor og skib, opsat 1959–61.⁹⁶

†*Opvarmning.* Et gammelt †varmeapparat var ubrugeligt 1887.²⁵ 1896 nævnes en †kakkelovn, som stod i skibets nordøstre hjørne (fig. 27).²⁵ Skorstenen til ovnen var ført op gennem korbuens understøtning (jf. fig. 8) og indbygget i skibets østgavl; den ydre del blev fjernet 2004.²⁵ Der var tilførsel af brændsel fra et lille †kulrum på skibets nordside (s. 2131) ved en †jernlem nederst i nordmuren (jf. fig. 77).²⁹ Et nyt †varmeapparat blev indsat 1919 og repareret 1939.⁶⁸ I fyrrummet, som 1959–61 erstattede †kulrummet (s. 2131), stod et †oliefyr. Kirken fik indlagt *elektrisk lys* 1916.⁹⁷

Fig. 26. Istandsættelse af vestforlængelsens hvælv (s. 2134). Foto Finn Bøje 1960. I NM. – *Repairs of vaults in western extension.*

Kirken er omgivet af et *fortov* af grus, som er kantet med hugget granit. 1891 blev *†fortovet* lagt med grus med kantsten, men 1897 blev det erstattet af beton.²⁵ Det er formentlig dette *†fortov*, som blev fjernet 1959–61 (s. 2134).

Kirken står hvidkalket ude og inde, og der er malet en grå 'sokkel' nederst på facaderne.

†KALKMALERIER

1960 konstateredes fragmenter, der ikke blev nærmere beskrevet, af senmiddelalderlige *†kalkmalerier* på det oprindelige pudslag i kirkens vestligste hvælvingsfag. Fragmenterne skulle overkalkes, men blev ved en fejl borthugget (jf. s. 2134).⁹⁸

Fig. 27. Indre set mod øst o. 1910. I Egebjerg Lokallistoriske Arkiv. – *Interior looking east, c. 1910.*

INVENTAR

Oversigt. Af middelalderlige genstande er bevaret den romanske døbefont, et *røgelseskar fra 1200-tallet med runeindskrift, signeret af Jakob Rød (siden 1809 i Nationalmuseet), og en klokke med årstallet 1504. En *husaltertavle fra o. 1560 med malede knæleportrætter af Herluf Trolle og Birgitte Gøye er ligeledes i Nationalmuseet. Alterbordet, alterstagerne og prædikestolen er renæssancearbejder skænket 1600-01 af Absalon Gøye og Else Lindenov. Et eksemplar af Christian IV's bibel fra 1633 er givet til kirken 1740 af Anne Vind von der Kuhla, mens altersættet er skænket 1668 af hendes far, Bendix von der Kuhla. Et (†)altermaleri med motiv af Nadveren er fra o. 1775.

Dåbsfadet er formentlig fra 1853, dog er fanen fornyet 1938. Stolestaderne er fra 1855, og dørføjene i hovedindgangsdøren i tårnets vestside fra 1856-57. Oblatesken er formentlig anskaffet o. 1862. Kirkens anden klokke er støbt af M. P. Allerup i Odense 1871, mens alterkanden er udført 1880 af Peter Hertz, København. Omkring århundredeskiftet tilkom en række mindre genstande. Det gælder vinskumme-

skeen, udført o. 1900 af Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense, kirkeskibet »Ellen«, skænket af styrmand Bendt Baggesen 1904, en messehagel fra 1906 og et sygesæt fra o. 1910-20. Også syvstagen må dateres til begyndelsen af 1900-tallet. Altertavlen, en kopi af Niels Skovgaards altertavle fra 1906 i valgmenighedskirken i Bøvling med motiv af Den gode hyrde, er fra 1918 og bekostet af en privatmand. Dåbskanden er formentlig fra 1939, en pengebøsse fra 1958.

Fra restaureringen 1959-61 stammer alterskranken og salmenummertavlerne, tegnet af arkitekt Ejnar Mindedal Rasmussen, samt Kaare Klints kirkestole i koret. Lysekronerne er barokkopier fra 1968, mens orglet, bygget af Marcussen & Son, Aabenraa, er opsat 1970. Tre messehagler er tilkommet 1987 og 1991, de øvrige tekstiler er fra 1990'erne.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Korets inventar og prædikestolen står siden restaureringen 1959-61 i træets naturlige farver; altertavlens rammeværk er dog rødligt med forgyldning. Stolestader og salmenummertavler er 1999 malet i lys grågrøn med mørkere grønne og (på stolegavlene) lyserøde detaljer. Den ældre farveholdning er stort set ukendt. Før arbej-

Fig. 28. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking east.*

derne i 1850'erne var stolestaderne mørkegrå; 1857 og igen 1892 blev alt træværk malet, vistnok med egetræs-ådring.²⁵ Farvesætningen 1959–61, der blev fastlagt af Ernst Trier, Nationalmuseet, omfattede desuden lysegrå stolestader og paneler.

Det ældste inventarium fra 1576 opregnede kirkens løsøre, heraf flere formentlig middelalderlige genstande: et alterklæde, to »alterstuber« (måske tekstiler anvendt ved alteret, jf. s. 2141), et altersæt af sølv, to lysestager og et dåbsfad, alt af kobber (dvs. messing), to alterbøger på pergament, to messehagler og en messeskjorte, en messe klokke, et skab til opbevaring af ornamenterne, en lås til kirkedøren, et 'ildkar' og to store klokker. Det fremgår desuden, at de nødvendige alterbøger (bibel, graduale, salmebog, alterbog, passionale samt kirkeordinansen) forefandtes.⁹⁹

Ved biskop Jacob Madsens besøg i sommeren 1589 var kirken meget forfalden (jf. s. 2133). Den havde endnu sin middelalderlige altertavle med en fremstilling af Korsfæstelsen; alterstagerne var erstattet af et par af træ. Ved alterets nordside stod et skab og mod syd fandtes en 'tavle', muligvis identisk med den ovennævnte *husaltertavle, om end der dog også kunne

være tale om en sidealtertavle. Prædikestolen, opsat i sydsiden, var lille og dårlig, ligesom en degnestol fik betegnelsen 'skarns'. Fonten stod endnu i vestenden, og de to klokker hang i et klokkehus på kirkegården (s. 2117).²⁰

Få år senere, 1600–01, gennemførte Absalon Gøye og Else Lindenov, ejere af sognets hovedgård Løjtved, en stor istandsættelse af bygningen, herunder opførelsen af tårnet (s. 2125), og lod samtidig kirkerummet pryde med nyt inventar, omfattende alterbord og altertavle, alterstager, prædikestol og herskabsstole. Kirkens 'høje' stolestader, der var lukket med døre, må også være tilkommet omkring dette tidspunkt, ligesom det muligvis var tilfældet med præste- og degnestolene, der flankerede alteret. 1663 skænkede Anne Iversdatter Vind et tårnur til kirken, hvortil der blev udført en urskive af egetræ, og 1691 bekostede etatsråd Niels Krag en omstøbning af den ene af kirkens middelalderlige klokker ved klokkestøber Ahasverus Koster van der Hart i København. I løbet af 16–1700-tallet blev der endvidere opsat et pulpitur ved vestvæggen og et herskaspulpitur med udvendig adgang i nordvesthjørnet, men intet nærmere vides om disse inventar-

Fig. 29. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior of chancel looking east.*

stykker. O. 1775 tilkom en ny altertavle, tilsyneladende blot et fladt panel med illusionistisk malet rokokkoarkitektur.

1853-57 forestod kirkeejер Niels Peder Pedersen en hovedreparation, der også omfattede inventaret. 1853 blev koret nyindrettet.¹⁰⁰ Af det gamle inventar bevareredes kun alterbordet og altertavlen, som blev rykket frem, så der kunne indrettes et præsteværelse eller sakristi bag det, og der ophængtes et nyt altermaleri foran det gamle. Desuden tilkom en ny alterskranke og en flytbar degnestol, ligesom den romanske døbefont

blev erstattet af et stativ af støbejern. 1855 blev stolestaderne fornyet, og 1856-57 blev de gamle pulpitter i vest erstattet af et nyt og større. O. 1860 beskrev biskop C.T. Engelstoft kirkens indre som 'smukt og vel vedligeholdt'.⁷⁴ O. 1880 fik kirken desuden sit første orgel.

Den nuværende altertavle er opsat 1918. Ved en restaurering 1959-61 blev alterskranken fornyet, de østligste stolestader erstattet af løse stole, den romanske granitdøbefont genopstillet og vestpulpituret fjernet. Kirkens indre er senest istandsat 1999.

Alterbord (jf. fig. 30), 1600-01 (jf. †altertavle nr. 2), af træ, 173×82 cm, 96 cm højt. Forsiden har tre profilfyldinger og kortsiderne hver én; i bagsiden er to skabe. Bordet er ved restaureringen 1959-61 malet lysegråt. Tidligere var såvel fyldingerne som rammeværket (i hvert fald på forsiden) prydet med bladranker og blomster malet med sort farve på lys grøn bund.³⁴ Bordet stod oprindeligt tæt ved østvæggen,²⁵ men blev rykket frem i forbindelse med indretningen af præsteværelset (s. 2164) i 1850'erne.

†*Alterbord*, middelalderligt, nedbrudt 1600-01.

Antependium (jf. fig. 29), 1999, vævet af Minna Jørgensen, Stenstrup, af lyserød uld med små, lyse kors.¹⁰¹

Blandt †*alterklæder* kan følgende nævnes: 1) Omtalt 1576, af lærred.⁹⁹ 2) Omtalt 1663.¹⁰² Muligvis

identisk med et uldent alterklæde, omtalt 1729, da det var itu.³¹ 3) Formentlig 1853, af rødt klæde.²⁵ 4) (jf. fig. 58), 1906, af rødt plys med kors af guldgalon.²⁵

Alterdug, 1990, en kniplingsbort (alterbryn) med skiftevis kors og livstræ.¹⁰¹

†*Alterdug*, omtalt 1663.¹⁰²

Andre †tekstiler(?). Inventariet 1576 omtaler to »alterstuber«, prydet med »Indzeguld«, dvs. guldråd. Der er antagelig tale om tekstiler med broderi af guldråd, anvendt på eller ved alteret.¹⁰³

Knaleskammel, o. 1960, af eg, betrukket med lyserød uld.

†*Knaleskammel* (jf. fig. 27), formentlig 1853, betrukket med rødt plys.²⁵

Altertavlen (fig. 32), 1918, er et maleri af *Den gode hyrde*, udført af Johan Thomas Skovgaard som

Fig. 30. Alterbordspanel, 1600-01 (s. 2141). Foto Chr. Axel Jensen 1916. I NM. – *Communion table panel, 1600-01.*

Fig. 31. Indre set mod øst, o. 1920. I Egebjerg Lokallhistoriske Arkiv. – *Interior looking east, c. 1920.*

en kopi af Niels Skovgaards altertavle fra 1906 i Bøvling Valgmenighedskirke (DK Ringkøbing 869). Maleriet er indsat i en svejftet ramme, skåret af samme med udgangspunkt i rammen i Bøvling.

Maleriet, 147×229 cm, olie på træ, er signeret i nederste venstre hjørne med sort (initialerne er sammenskrevne): »Copi efter N(iels) K(ristian) S(kovgaard). Udf(ørt) af J(ohan) T(homas) S(kovgaard) 1918«. Kristus er vist som en ung, skæglos mand, klædt i en kort, rødbrun kjortel med bælte om livet, hvorfra hænger en vandbeholder. Han griber med højre hånd om struben på en stor ulv, der ligger på ryggen fastholdt under hans knæ, mens han med venstre hånd skærmer et lam, der har blodspor på brystet efter ulvens angreb. Bag

Kristus græsser fåreflokken fredeligt på en solbeskinnet eng, mens uvejrsskyer tårner sig op over et klippemassiv bag ulven. Stråleglorien om hans hoved er udskåret i fordybet relief og fremhævet med forgyldning.

Den profilerede ramme har svejftet overside og kronet af et hjulkors, mens de lodrette rammestykker afsluttes af liljeornamenter. Fodstykket, der i modsætning til eksemplet i Bøvling flankeres af engle, den ene med skjold og sværd, den anden med et langt spyd, har indskrift med fordybede versaler: »Jeg er den gode hyrde«. Rammen er malet i røde nuancer med blå og forgyldte profiler, fodstykkets indskrift er udfyldt med grønt, englene, liljeornamenterne og korset forgyldt. I de

Fig. 32. Altertavle, 1918, med motiv af Den gode hyrde, malet af Johan Thomas Skovgaard som en kopi efter Niels Skovgaard (s. 2141). – *Altarpiece, 1918, with subject The Good Shepherd, by Johan Thomas Skovgaard as a copy after Niels Skovgaard.*

kvartcirkulære felter omkring korset ses evangelisternes symbolvæsener, udført i rødt og brunt på sort bund.

Altermaleriet blev skænket af en privat, efter at man indtrængende havde henstillet til kirkeejeren om at få en ny altertavle; sidstnævnte betegnede rammen. Tavlen blev 1919 beskrevet som 'overordentlig smuk'.²⁵

†*Altertavler.* 1) Sandsynligvis senmiddelalderlig, 1589 beskrevet af biskop Jacob Madsen som en tavle med 'den korsfæstede og røvere', dvs. med en antagelig udskåret og stafferet fremstilling af Kristus på korset, flankeret af de to røvere.²⁰ Tavlen må være nedtaget ved istandsættelsen 1600-01.

2) 1601, skænket af Absalon Gøye og Else Lindenov.¹⁰⁴ Om tavlens oprindelige udseende vides kun lidt. Den bar en giverindskrift, afskrevet 1768 af sognepræst Rasmus Davidsen Fog: »Anno Domini 1601 lod ærlige og Velbyrdige Mand Absolon Gøye til Kielstrup, Befalningsmand udi Dalum Closter med sin Hustrue, ærlige og Velbyrdige Frue Else Lindenou denne Alter Tavle gjøre og gav til Steenstrup Kirke«. Endvidere sås våbenskjolde for Gøye og Lindenov.⁵⁷

1720 trængte tavlen til reparation;³¹ 1729 var den så brøstfældig, at den stod og rokkede, 'og man ved ej, hvornår den falder ned'.³¹ 1768 var den 'meget gammel og forfalden', men indskrif-

ten var endnu til at læse.⁵⁷ Efterfølgende må tavlen være nedtaget.

3) (Jf. fig. 27, 33 og 58), o. 1775, tilsyneladende et fladt panel kronet af et udsavet gavlstykke med skyer i strålekrans, flankeret af tilsvarende, siddende figurer; alt stafferet med illusionistisk malet rokokoarkitektur i grå nuancer, som dannede et portallignende storstykke på diagonalstillede fremspring, dekoreret med bladornamenter (jf. fig. 30).¹⁰⁵ Som altermaleri tjente en fremstilling af Nadveren (†)altermaleri ndf.), og i postamentfeltet var indstiftelsesordene malet med lys fraktur på sort bund. 1853 blev et nyt maleri med motiv af den velsignende Kristus (†altermaleri ndf.) placeret foran Nadvermaleriet.²⁵ Tavlen blev nedtaget 1918.

Tavlen var beslægtet med en gruppe bevarede, nordvestfynske altertavler med illusionistisk maleri fra o. 1750-81, dokumenteret udført af eller tilskrevet maleren Niels Poulsen Dahlin (-1743-85) (*DK Odense* 3233). Tavlerne findes i Verninge, Østrup og Hjadstrup (*DK Odense* 3231, 4968 og 5007) samt Rørup, Ejlbj og Klinte (Odense Amt). De har alle, bortset fra Østrup-tavlen, der står med sekundær staffing fra 1864, illusionistisk portaloptygning på diagonalstillede fremspring samt udsavet gavlstykke, der i Rørup, Ejlbj og Klinte

flankeres af figurer, i Østrup kronet af strålekrans, sådan som det var tilfældet i Stenstrup.¹⁰⁶ På denne baggrund forekommer det rimeligt at antage, at også tavlen i Stenstrup kan tilskrives Dahlin.

(†)Altermaleri (fig. 34), o. 1775, *Nadveren*, olie på fyrretræ, lysmål 150×85 cm. Maleriet er o. 1999 indsat i smal, sortmalet ramme¹⁰⁷ og ophængt på skibets vestvæg over døren til tårnrummet.

Jesus og disciplene sidder omkring et rundt bord hvorpå en kalk og to fade med lam og brød. Forrest tv. ses Judas med pengeposen. Motivet er sat i en klassicerende arkitekturkulisser med udblik til en åben, søjleprydet niche under et draperi. Fra loftet hænger en brændende olielampe, og på det skaktavlede gulv står i forgrunden en kande og en krukke, hvis låg er taget af; begge dele kaster en kraftig skygge. Jesus, med stråleglorie, er klædt i en lys, rødlig kjortel, Judas har gyldenbrun kjortel med blå kappe, og de øvrige disciple bærer kjortler og kapper i klare røde, blå og blågrå farver. Kanden og krukken i forgrunden er rødbrune.

1853 blev maleriet skjult bag et maleri af Kristus (†altermaleri ndf.). 1930 blev 'det gamle alterbillede', formentlig dette, indrammet og ophængt bag alteret.²⁵

†Altermaleri (jf. fig. 27 og 58), 1853, *Den velsignende Kristus*, malet af malermester Laurids Vilhelm

Fig. 33. Indre set mod øst, 1900. I Egebjerg Lokalhistoriske Arkiv. – Interior looking east, 1900.

Fig. 34. Nadveren. (†)Altermaleri, o. 1775 (s. 2144). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The Last Supper. (†)Altarpainting, c. 1775.*

Berth, Svendborg,¹⁰⁸ indsat i en sortmalet ramme og fastgjort på 3. altartavle nr. 3 foran det gamle maleri af Nadveren ((†)altermaleri ovf.).²⁵ Under et

spidsbuet trepas i nygotisk stil var Kristus vist stående med front mod beskueren og højre hånd løftet til velsignelse; han var klædt i mørk kjortel med lys

Fig. 35. *Husaltertavle, o. 1560, med lukkede fløje (s. 2146). I NM. Foto John Lee 2018. – *Household altarpiece, c. 1560, with closed wings.

kappe. Maleriet fandtes endnu i kirken 1939;¹⁰⁹ det hang da på triumfvæggens nordlige del (jf. fig. 31).

†*Sidealtertavle*(?). Biskop Jacob Madsen omtalte 1589 en 'tavle' i sydsiden (»1 Taffle Synderside«).²⁰ Muligvis var der tale om en senmiddelalderlig sidealtertavle, tilhørende et af de to kendte †sidealtre, der var viet til Vor Frue og Skt. Laurentius (s. 2116), men der kan også være tale om den nedenfor omtalte *husaltertavle.

**Husaltertavle* (fig. 35–39), med malet årstal »1560« samt portrætter, våbenskjolde og valg-sprog for Herluf Trolle (†1565) og Birgitte Gøye

(†1574). Den består af et trefløjet alterskab, hvori er indsat en mindre tavle, et importarbejde fra Mechelen, smykket med tre alabastrelieffer. Tavlen er tidligst med sikkerhed omtalt i kirken 1760 og 1768.¹¹⁰ Den var angiveligt prydet med navn og våbenskjold for Corfitz Hardenberg til Skjoldemose (†1560), hvilket dog synes at være en fejlskrift for et senere ejerpar, kansler Christian Friis til Borreby (†1616) og Mette Knudsdatter Hardenberg (†1617), en sønnedatter til Corfitz Hardenberg. Parrets våbenskjolde var sekundært malet på alterskabets fløje, da tavlen 1843 blev

Fig. 36. *Husaltertavle, o. 1560, med alabastrelieffer og malede portrætter af Herluf Trolle og Birgitte Gøye (s. 2146). I NM. Foto John Lee 2018. – *Household altarpiece, c. 1560, with alabaster reliefs and painted portraits of Herluf Trolle and Birgitte Gøye.

skænket til Nationalmuseet af Christian VIII (inv. nr. 7700).¹¹¹ Den er senest restaureret 1968.¹¹²

Træskabet (fig. 35-36), hvori Mechelen-tavlen står, måler 108×56,5 cm. Det er udført af poppel (karme, tag og bund) og eg (fløjene samt den påsatte plade på postamentet) med fornyede dele af fyr (bagbeklædningen og hylden). Skabet har sadeltag og to bevægelige, skråt afskårne fløjdøre med malerier (jf. ndf.). Af fløjenes rammeprofiler er kun den korte, lodrette på venstre fløj og den lange, lodrette på højre fløj gamle, mens de

øvrige er fornyet; fornyet er også halvdelen af de nederste, smalle lister omkring malerierne. Fløjene har oprindelige hængsler af messingblik fastgjort dels med smedede jernsøm, dels med messingskruer. Ved bagkanten af skabets top er et jernbeslag med en ring til ophæng.

Selve skabet er sortmalet, mens de smalle profiler på fløjene er forgyldte. På fløjenes inderside er oprindelige, om end stærkt udbedrede knæleportrætter af Herluf Trolle (tv.) og Birgitte Gøye (fig. 37-38). De er vist i trekvartprofil med hæn-

derne samlet i bøn ved et bord, dækket af rødt klæde, der flyder ud over stengulvet; baggrunden er grålig. Herluf Trolle, barhovedet med rødblondt hår og tilsvarende, tvedelt skæg, er iklædt rustning. Over brystet har han en kraftig guldkæde, og ved venstre hofte ses hans sværd. På højre hånd bærer han en gylden ring. Foran ham ligger hans hjelm, prydet med røde og gyldne strudsefjer, samt hans handske. Øverst ses Trolleslægtens våben og derunder er indskrift med hvidlige, til dels udslettede versaler, omfattende Herluf Trolles valgspog: »(Alle) Ting Kom(m)er (Af) Gvd«, årstallet »1560« samt hans navn: »Herlof Trolle«. Birgitte Gøye har gylden, perlebroderet hue over hvidt hovedlin og sort, pelskantet kjole med opslidsede ærmer over hvid underkjole. Om halsen bærer hun flere gyldne kæder med juveler, og på venstre hånd har hun to ringe. På bordet foran hende ligger en opslået bog, formentlig en bønnebog, og under knæene har hun en rød pude. Over figuren er indskrift med lyse versaler: »Frø.kt Gvd ... Geor Hva ... Rett Er Oc (Fo)rladt Tygh Ick(e) Paa Menisken« (Frygt Gud, gør hvad ret er, og forlad dig ikke på mennesker) »B...tthe Gøye«. Gøye-slægtens våben, der har stået øverst, er helt udslettet.¹¹³ På fløjenes ydersider (fig. 35) er sekundær indskrift: de ti bud, anført med sort fraktur på gul bund.

Ved restaureringen 1968 konstateredes ud over skabets oprindelige staffering (A) to op- eller overmalinger (B-C). Desuden kendes en $\dagger$ overmaling fra skriftlige kilder. A) Den oprindelige staffering, udført 1560. Skabet var sortmalet og fløjenes profiler forgyldte. På fløjenes indersider sås malerier af Herluf Trolle og Birgitte Gøye med tilhørende våbenskjolde og valgspog. På ydersiderne var indskrift med sort fraktur på lysegrå bund, dog næppe den samme tekst som den nuværende. B) Første op- eller overmaling. Skabet blev sortmalet, fløjenes profiler forgyldt. Malerierne på fløjenes indersider blev stærkt udbedret,¹¹⁴ og de nuværende indskrifter blev malet på ydersiderne. C) Anden op- eller overmaling. Fløjenes rammeprofiler blev malet sorte, og der udførtes mindre udbedringer på malerierne.

Ud over disse to op- eller overmalinger har fløjenes malerier været overmalet med andre $\dagger$ malerier og $\dagger$ våbenskjolde, som igen er fjernet. Det

er uvist, hvornår denne overmaling blev foretaget, men det er, i hvert fald for våbenskjoldenes vedkommende, sket før 1760 (jf. ndf.); det vides således heller ikke, om $\dagger$ malerierne og $\dagger$ våbenskjoldene var påmalet samtidig.¹¹² Ifølge den beskrivelse af tavlen, der er anført i Nationalmuseets accessionsprotokol 1843, var de malet af en 'ringe' maler, men under dem kunne man spore 'ældre og bedre' malerier. Efterfølgende blev malerierne afrenset.¹¹⁵ På den ene fløj sås Johannes Døberen og derover slægten Friis af Hesselagers våbenskjold. På den anden fløj sås evangelisten Johannes med kalken og derover slægten Hardenbergs våbenskjold.

Den lille Mechelen-tavle (jf. fig. 36), som er indsat i alterskabet, 77×53 cm, af eg og stuk, er arkitektonisk opbygget med postament, storstykke flankeret af korintiske søjler og smalle, akantusbræmmede sidevinger med løveprofil og bukkeben, gesims hvorover svejftet topstykke med topvinger udformet som harpyer og øverst en trekantgavl med delvist afbrækkede, fugleliggende topprydelser. I stor-, top- og gavlfeltet er indsat alabastrelietter. Rammeverket er rigt udsmykket med stukornamentik i form af grotesker med kentaurer, fugle, masker, frugtguirlander og akantus, fremhævet med forgyldning på blå bund. Forgyldningen må anses for oprindelig, mens baggrunden er opmalet.

I tavlen er som nævnt indsat tre relieffer af alabast: 1) (Fig. 39). Storstykkets relief, 24×17 cm, viser *Den hellige slægt*. Midt i billedet sidder Maria og Anna med Jesusbarnet, omgivet af kvinder og børn. Bag dem ses mandlige familiemedlemmer, vel bl.a. Josef og Annas tre ægtemænd. I baggrunden er en rigt udsmykket portalopbygning.¹¹⁶ 1968 konstateredes rester af forgyldning på portalens frise.¹¹² 2) Topfeltets relief, 8,5×16 cm, viser *Gud Fader* i en skybræmme med udbredte arme, flankeret af putti. 3) På gavlfeltets relief, 4×11 cm, ses to putti, der holder en bog imellem sig.

Fig. 37–38. Detaljer af $\star$ husaltertavle, o. 1560. 37. Malet portræt af Herluf Trolle (s. 2148). 38. Malet portræt af Birgitte Gøye (s. 2148). I NM. Foto John Lee 2018. – *Details of $\star$ household altarpiece, c. 1560. 37. Painted portrait of Herluf Trolle. 38. Painted portrait of Birgitte Gøye.*

Tilblivelse og senere ændringer. Selve den lille tavle er et Mechelen-arbejde fra o. 1560, udført i moderne renæssancestil. Den tilhører en gruppe sydnederlandske tavler med alabastrelieffer, der blev masseproduceret og importeret til bl.a. Danmark af medlemmer af adelen, som anvendte disse luksusprodukter i deres privatkapeller eller skænkede dem til den lokale sognekirke.¹¹⁷ Ofte blev tavlerne anbragt i et alterskab med bevægelige sidefløje, der kunne udsmykkes med givernes portrætter og våbenskjolde eller indskrifter.

Tavlen må være anskaffet 1560 af Herluf Trolle og Birgitte Gøye. Den er nært beslægtet med de to husaltertavler, som ægteparret skænkede til Helsingør Skt. Olai Kirke (*DK Frborg* 127), hvor de samme år indsattes i postamentet på kirkens daværende højaltertavle (*Esrumtavlen), og er antagelig anskaffet sammen med disse.¹¹⁸ En næsten tilsvarende husaltertavle er ophængt i Malmø Skt. Petri Kirke,¹¹⁹ mens en parallel til skabsfløjenes malede portrætter findes i en lidt yngre *tavle fra 1579 med malede knæleportrætter af Peder Oxe og Mette Rosenkrantz, der en tid var ophængt i Øster-Broby Kirke, nu på Gisselfeldt (*DK Sorø* 591).

Hvordan tavlen er kommet til Stenstrup Kirke, kan ikke afgøres med sikkerhed. Den er næppe skænket af de oprindelige ejere, der ikke synes at have haft nogen forbindelse til kirken.¹²⁰ At dømme efter de sekundært påmalede våbenskjolde for Friis og Hardenberg (jf. ovf.) er den tilsyneladende kommet i Christian Friis (†1616) og Mette Hardenbergs (†1617) besiddelse efter Birgitte Gøyes død. Mette Hardenberg var datter af Knud Hardenberg (†o. 1564), der igen var søn af Corfitz Hardenberg til Skjoldemose og bror til Birgitte Gøyes veninde, Anne Hardenberg (†1589). Anne blev 1573 gift med Birgitte Gøyes søstersøn, Oluf Mouridsen Krognos. Det er muligt, at Birgitte Gøye har testamenteret tavlen til Anne, der siden har skænket den til sin niece, Mette Hardenberg. Hun bragte herregården Skjoldemose med sig ind i ægteskabet med Christian Friis (indgået 1585), og det kan være herfra, tavlen blev overført til kirken, hvor den muligvis fandtes allerede i 1589. Således omtaler biskop Jacob Madsen ved sit besøg 1589 en 'tavle'

i sydsiden (»1 Taffle Synderside«).¹²⁰ Der kan dog også være tale om en †sidealtertavle (jf. s. 2146), mens husaltertavlen først senere er blevet flyttet til kirken, måske efter Mette Hardenbergs død 1617. Således kan det heller ikke udelukkes, at de sekundære †våbenskjolde og figurmalerier først er malet på tavlen på et senere tidspunkt, måske efter en mundtlig tradition om dens ophav.¹²¹

Den tidligste, sikre omtale af tavlen i kirken findes først i *Hofmans Foundationer* 1760: »En Tavle af Allebast, hvorpaa staaer Corfitz Hardenbergs Navn og Vaaben«.¹²² 1768 supplerede sognepræst Rasmus Fog oplysningerne i sin indberetning om kirken, idet han også mente at vide, hvem der havde skænket tavlen: »Liige over for Prædikestoelen er ophængt en liden forgylt Tavle, som betegner J(om)fr(u) Mariam med Christo paa Skiødet, meget kunstig udarbejdet i Alabast, givet til Zirat og Prydelse af Hardenbech, forhen Ejere af Schiølle-mose, hvis Vaaben staae derpaa«.¹²³ Tavlen har således tilsyneladende hængt for sig selv som en prydelse i kirken og ikke været indsat i en større altertavle, som det kendes fra f.eks. Møborg Kirke (*DK Ringkøbing* 956) og fra de to tavler, Herluf Trolle skænkede til Skt. Olai Kirke i Helsingør (jf. ovf. og *DK Frborg* 126). Formentlig hang tavlen i kirken til en gang i første halvdel af 1800-tallet. Den indgik derpå i apoteker A. F. Lassens oldsagssamling, der 1841 blev købt af Christian VIII, som 1843 overlod den til Nationalmuseet.¹²⁴ I museets protokol er det noteret, at tavlen 'efter al sandsynlighed' tidligere havde været i Stenstrup Kirke. Som nævnt blev de sekundære malerier afrenset i anden halvdel af århundredet, hvorved man blev opmærksom på identiteten af tavlens oprindelige ejere.

Ved den seneste restaurering 1968 blev skabet forsynet med en ny bundplade, og der blev indsat et nyt stykke nederst ved venstre karms forkant. Endvidere blev det samlet med vinylim og trædyvler, og åbne fuger blev udfyldt. Malerierne blev renset for snavs, selve skabet blev malet sort og listerne til dels forgyldt. På tavlen blev løse lister taget af og limet fast igen, ligesom manglende stykker af arkitraven blev tilføjet og stafteringen renset og udbedret. Endelig blev alabastreliefferne udtaget, renset og fastgjort igen.¹¹²

Fig. 39. Den hellige slægt. Detalje af alabastrelief i storfeltet på *husaltertavle, o. 1560 (s. 2148). Foto John Lee 2018.
– *The Holy Lineage. Detail of alabaster relief in large panel of *household altar, c. 1560.*

Altersæt (fig. 40), 1668, skænket af Bendix von der Kuhla.¹⁰² *Kalken*, 19,5 cm høj, har sekstunget fod på tilsvarende fodplade. Giverens navn, »Benedictus von der Kvla«, er graveret med versaler på en

af tungerne, og derunder ses hans fædrene og mødrene våbenskjolde (Kuhla og Banner) samt årstallet for donationen: »1668«. På den modstående tunge er en støbt figur af den korsfæstede Kristus, og ved

Fig. 40. Altersæt, 1668, skænket af Bendix von der Kuhla (s. 2151). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion set, 1668, donated by Bendix von der Kuhla.*

overgangen til skaffet seks pånittede vindrueklaser. Skaffleddene er formet som sekspas med profilled foroven og forneden; knoppen er flad og har seks rudebosser hvorpå graverede versaler, der tilsammen danner navnet: »Ihesvs«, mellem tilsvarende

bægerblade. Det lave, brede bæger har næsten ud-pudset mundingsprofil. Den tilhørende *disk*, 14,5 cm i tværmål, har graveret hjulkors med fligede ender på fanen. Sættet er uden stempler, men er antagelig udført af guldsmed Simon Matthiesen, Odense, der leverede lignende altersølv 1663 til bl.a. Strynø og Dalum (*DK Odense* 2850) og 1667 til Landet, Sønder Nærå (*DK Odense* 3884) samt formentlig Sønderby (Odense Amt).¹²⁵

† *Altersæt*. 1) Omtalt 1576, af sølv, bestående af kalk og disk.⁹⁹ 2) Omtalt 1663, af tin, bestående af kalk og disk.¹⁰²

Oblatæske (fig. 41), formentlig o. 1862,¹²⁶ 3 cm høj, 13 cm i tværmål, cylinderformet med fladt låg.

Fig. 41. Oblatæske, formentlig o. 1862 (s. 2152). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Wafer box, presumably c. 1862.*

†*Oblatæske*, skænket 1734 af etatsråd Niels Krag og hustru Sofie Justdatter Juel.¹²⁷

Sygesæt (fig. 42), o. 1910–20, udført på Württembergische Metallwarenfabrik, af sølvplet og glas (vinflasken). *Kalken*, 10,5 cm høj, har cirkulær profileret fod, cylinderskaft med flad knop og glat bæger med mundingsprofil. Under foden er tre stempler: Fabrikationsmærke: »WMF« og kvalitetsmærkerne: »I/O« og »g«. *Dysken*, 6,3 cm i tværmål, er glat. *Oblatæskan*, 3 cm høj, 5,6 cm i tværmål, er bukket. *Vinflasken*, 8,7 cm høj, passer ned i kalkens bæger; låget er kuplet med dekoration af kuglestav. Sættet ligger i et samtidigt, cylinderformet *etui* af sort pap med messingspænder, foret med violet fløjl. Sættet opbevares i præstegården. Tilsvarende sæt i Rudkøbing (s. 1421).

†*Sygesæt*, anskaffet 1862/63.²⁵

Alterkande (fig. 43), 1880, udført af Peter Hertz, København, 30 cm høj, med cirkulær, profileret fod, ægformet korpus og svungen hank. På korpus er en oval medaljon med et kløverbladskors, omgivet af græsser og kornarks, og om foden og halsen er graverede ornamentborter. Under bunden er giverindskrift med skriveskrift: »1881 Skænket R. Langkilde af Stenstrup-Lunde Sogns Beboere, efter hans Død skænket Stenstrup Kirke af hans Datter«. Under bunden er tre stempler: mesterstempel for P. Hertz,¹²⁸ bymærke for København 1880 og guardejmærke for Simon Groth.

†*Alterkander*. 1) Omtalt 1862, af tin.²⁵ 1890 skulle kanden opmales og lakeres.²⁵ 2) 1904, af porcelæn.²⁵

Fig. 43. Alterkande, 1880, udført af Peter Hertz, København (s. 2153). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar jug*, 1880, by Peter Hertz, Copenhagen.

Vinskummeske (fig. 44), o. 1900, udført af guldsmed Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense. Skee, 14,5 cm lang, har gennembrudt laf og todelt skaft med skjoldformet afslutning med reliefblomster på den øvre del. På bagsiden tre stempler: mesterstempel for Rasmus Albert Christophersen,¹²⁹ »C« og »S«.

Alterstager (fig. 45), 1601, skænket af Absalon Gøye og Else Lindenov. De 52 cm høje stager har cirkulær, profileret fod, balusterskaft med kugle- og vaseformede led samt flad lyseskål. På skaftets kugleled er graveret givernes våbenskjolde og derunder deres initialer: »AGEL«. Mellem skjoldene er et Jesusmonogram: »IHS«.

Fig. 42. Sygesæt, o. 1910–20 (s. 2153). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Communion set for the sick*, c. 1910–20.

Fig. 44. Vinskummeske, o. 1900, udført af Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense (s. 2153). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Wine skimmer, c. 1900, by Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense.*

og under dem årstallet for donationen: »1601« (fig. 46). Beslægtede stager findes i bl.a. Ubberud (DK Odense 2776) og Vejle Skt. Nikolaj (DK Vejle 129).

†*Alterstager*. 1) Omtalt 1576, to lysestager af kobber.⁹⁹ 2) Omtalt 1589, to stager af træ.²⁰

Syvstage (fig. 47), begyndelsen af 1900-tallet, af messing, 52,5 cm høj, med ottesidet, profileret fod, ottesidet skaft og firesidede, leddelte arme. Tilsvarende stager findes i bl.a. Hylke og Tamdrup (DK Århus 4641 og 5139).

Alterbog. Christian IV's *Biblia*, Kbh. 1633, ifølge giverindskrift på første side skænket til kirken 1740 af Anne Vind von der Kuhla til Boltinggård: »udi dend hellige trefoldiges nafn, hafuer ieg underskrefne af et chresteligt forsæt, gifuett, denne Bibell till Stenstrup Kierche, mig der Veed, Erin-drende, at ieg Ærre skee gud, i Samme Kierche, er døbt, og indlemmet, i den Sande Vinstoch. Chresto Jesus Baaltingaard d. 16 aprill 1740 A V Kuhlla«. ¹³⁰ Bibelen er genindbundet i brunt skind ved konservator Per M. Lausen 2002; på ryggen står med forgyldte versaler: »Biblia«. Den lukkes med ældre messingbeslag med relief af en kvinde med to børn, antagelig en fremstilling af Kærlighedens personifikation. Den var tidligere indbundet i sort læder.¹⁰⁷

†*Alterbøger*. 1-2) omtalt 1576, formentlig sen-middelalderlige, på pergament.⁹⁹ 3) O. 1576 modtog kirken som de fleste andre kirker i herredet et eksemplar af Hans Thomesens salmebog (1569, jf. s. 2032, 2095, 2206); jernlænken, der fulgte med

til at fastgøre bogen, var dog for skrøbelig til at kunne bruges.⁹⁹ 4) I kirkens inventarium 1663 omtales Christian IV's bibel i folio.¹⁰² Det kan ikke udelukkes, at bibelen er identisk med den nuværende, der dog ifølge giverindskriften først blev skænket til kirken 1740 (jf. ovf.). Denne kan dog også være givet som erstatning for et tabt eksemplar.

**Røgelseskar* (fig. 48), 1200-tallet, af bronze, 13,8×11,6 cm, signeret af Jakob Rød. Karret er meget beskadiget, idet lågets øvre afslutning samt større kantstykker af både låg og skål mangler; det er repareret med pånittede blikstrimler. Den halvkugleformede skål hviler på en konisk fod med radiale striber og en lille vulst foroven. Selve skålen, der deles af tre lodrette, ornamenterede bånd, har graveret, kaotisk zigzagmønster, hvori-mellem runer: »: mik : iækop rolut (gorte)« (Jakob Rødfarvet gjorde mig).¹³¹ Det kuplede låg har

Fig. 45. Alterstager, 1601, skænket af Absalon Gøye og Else Lindenov (s. 2153). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Altar candlesticks, 1601, donated by Absalon Gøye and Else Lindenov.*

Fig. 46. Våbenskjolde og initialer for Absalon Gøye og Else Lindenov. Detalje af alterstage 1601 (s. 2153). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Arms and initials of Absalon Gøye and Else Lindenov. Detail of altar candlestick, 1601.*

nederst en bort af skiftevis side- og spidsstillede, trekantede røghuller, derover er cirkulære huller adskilt af tre lodrette bånd med rundbuede genembrydninger. Karret har tre sæt øskener, heraf mangler to på låget og en på skålen.

Karret tilhører en gruppe på i alt 14 røgelseskar, der er udgået fra Jakob Røds værksted; nærmest beslægtet er det med et *røgelseskar, der formentlig stammer fra Ollerup Kirke (s. 2032).¹³²

Karret kan efter reformationen have været anvendt som ildkar (jf. s. 2168). Det er tidligst omtalt 1701 sammen med karrene i Faaborg, Ollerup, Lunde og Heden.¹³³ Endvidere er det tegnet og beskrevet i indberetningen til Oldsagskommissionen 1808 (fig. 85, nr. 1-2).¹³⁴ Karret blev indsendt til Nationalmuseet fra kirken 1809 (inv.nr. 349).¹³⁵

Messehagler. 1) (Fig. 49), 1906,²⁵ af mørkerødt fløj, med rygkors og kanter af guldguloner. 2) 1987, udført af Mia Bendrup, Vester Skerninge,¹³⁶ af grøn uld og silke med indvævet, gyldent rygkors. 3-4) 1991, fra firmaet Slabbinck, Belgien, henholdsvis af lys viskose med indvævet motiv af kornaks, druer og vinløv i brunt, grønt og blå på for- og rygside og af violet viskose med motiv af et brændende røgelseskar hvorover et kors i gyldne nuancer, ligeledes på begge sider.

†*Messehagler.* 1-2) I inventariet 1576 omtales to messehagler, den ene af blåt gyldenstykke, dvs. blåt stof med indvævede guldtråde, den anden af brandgul silke.⁹⁹ Det kan være en af disse, der endnu optræder i inventariet 1663, dog uden nærmere karakteristik.¹⁰² Ligeledes kan det være en af disse, der 1729 omtales i Lunde †Kirke (s. 2206). 3) Omtalt 1862, af rødt silkefløj kantet med ægte guldbrokade og med tilsvarende kors på ryggen.²⁵

†*Messeskjorter.* 1) Omtalt 1576.⁹⁹ 2) Omtalt 1663.¹⁰²

†*Messeklokke*, middelalderlig, omtalt 1576 som 'en lille klokke ved alteret'.⁹⁹

Alterskranke (jf. fig. 29), 1960, tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen, af eg, tresidet, med parvis anbragte, lodrette stivere under en profileret håndliste. Knæfaldet er af gule, kantsatte mursten med hynder af lyserød uld fra 1999.

†*Alterskranker.* 1) Uvis datering, tresidet, nedtaget ved nyindretningen af koret 1853.²⁵

2) (Jf. fig. 27 og 58), 1853, af træ, tresidet med rundede hjørner og drejede, bronzefarvede balustre under en mahognimalet håndliste. Knæfaldet, smalt og højt, var betrukket med rødt plys.⁶⁸ 1892 blev balustrerne egetræsmalet.²⁵ Skranken blev nedtaget 1960.

Fig. 47. Syvstage, begyndelsen af 1900-tallet (s. 2154). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Seven-branched candelabrum, beginning of 1900s.*

Døbefont (fig. 50), romansk, 94 cm høj. Der er slået et stykke af fodens vestvendte side, og kummen har en cirkulær reparation med cement forneden på siden mod øst. Foden, af rødgrå granit, 46 cm høj, er firesidet med hjørnehoveder og fortsætter i et keglestubformet skaft. De mellemfaldende felter afsluttes oventil af dobbelte bue-slag og har på fladen et geometrisk ornament i relief: en trekant med en kugle på toppen. Kummen, af grovere, mørkere rødgrå granit, 68 cm i tværmål, har forneden et lille skaftled. Om munden er en bred bort med rankeslyng i relief over en rundstav.

Fonten tilhører en undergruppe af den såkaldte Storebæltstype sammen med fontene i bl.a. Faaborg (s. 707), Vantinge (Sallinge Hrd.) og Gudbjerg (Gudme Hrd.).¹³⁷

1589 stod fonten i vestenden;²⁰ den blev siden, vel i forbindelse med byggerierne 1600–01, flyttet til koret. Sandsynligvis i forbindelse med nyindretningen af koret 1853 blev den hensat i Løjtveds have, hvorfra den 1939 blev tilbageført og opstillet på sin nuværende plads i nordsiden af korets andet fag.¹³⁸

†*Døbefont* (jf. fig. 58), antagelig 1853, et stativ af bronzeret støbejern, der bar dåbsfadet.¹³⁹ Fonten, der stod i nordsiden af korets andet fag, blev kaseret 1939.

Dåbsfad (fig. 51), antagelig 1853 med påsat fane fra 1938, af messing, samlet tværmål 58 cm. Det gamle fad, 39 cm tværmål, er glat med små cirkelornamenter langs fanen. Den nyere fane, udført i kunstsmed Knud Eibyes værksted og skænket af kirkeejер A. P. Andersen, 9,5 cm bred, er

Fig. 48. *Røgelseskar, 1200-tallet, signeret af Jakob Rød (s. 2154). I NM. Foto John Lee 2018. – *Censer, 1200s, signed by Jakob Rød.

Fig. 49. Messehagel, 1906 (s. 2155). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Chasuble, 1906.*

smykket med giverens initialer i kursiv: »A.P.A.« samt årstallet: »1938«. De to dele er loddet sammen og undersiden rødmalet.

†*Dåbsfad* (jf. fig. 85, nr. 4), et Nürnbergarbejde fra 1500-tallet, tidligst omtalt 1576.⁹⁹ Fadet, der var af messing, havde i bunden en drevet fremstilling af Bebudelsen, omgivet af en fem gange gentaget minuskelindskrift.¹⁴⁰

Dåbskande (fig. 52), formentlig 1939,²⁵ udført i kunstsmed Knud Eibyes værksted, af messing, 33 cm høj, med cirkulær, profileret fod, kugleformet korpus med hammerkors i relief på hver side og fladt, løst låg med kugleformet lågknop. En tilsvarende kande findes i bl.a. Seden (DK Odense 3470).

†*Dåbskande*, 1890.²⁵ 1914 skulle kanden males.²⁵

Prædikestol (fig. 53–57), 1600–01, skænket af Absalon Gøye og Else Lindenov,¹⁰⁴ et højrenæssancearbejde tilskrevet billedskærer Jens Asmusens værksted i Odense (jf. ndf.), bestående af en kurv med fire prydfag med relieffer og en samtidig himmel samt bæresøjle og opgang, begge fra 1960.

Kurvens fire arkadefag indrammes hver især af korintiske halvsøjler, og på de spidsknækkede hjørnefremspring er sat en tilsvarende frisøjle; alle har høje prydbælter med kasetteværk. Arkadernes tandsnitkantede bueslag bæres af kanneleerede pilastre med profilkapitæler, og i sviklerne er englehoveder. Hjørnefremspringene har højrektangulære fyldinger, de forreste med løve- og diademmasker, og under dem er små hængestykker i form af englehoveder. Postament- og frise-felternes fyldinger kantes af tandsnit; førstnævnte har rulleværkskartoucher omkring æggestavsindrammede skriftfelter (jf. ndf.), mens frisens fyl-

Fig. 50. Døbefont, romansk (s. 2156). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Romanesque font.*

Fig. 51. Dåbsfad, antagelig 1853 med fane fra 1938 (s. 2156). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal dish, presumably from 1853, with rim from 1938.*

dinge har vekslende udsmykning. Fra opgangen ses således først en tværoval medaljon med englehoved, indrammet af æggestav og flankeret af rullevæk, mens de tre øvrige felter har kassette-

Fig. 52. Dåbskande, formentlig 1939, udført i kunstsmed Knud Eibyes værksted (s. 2157). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Baptismal dish, probably 1939, made in workshop of art metalworker Knud Eibye.*

Fig. 53. Prædikestol, 1600-01, skænket af Absalon Gøye og Else Lindenov (s. 2157). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Pulpit, 1600-01, donated by Absalon Gøye and Else Lindenov.*

og rulleværkskartoucher med henholdsvis roset, attisk slyngbånd og englehoved. Arkadefelternes relieffer viser fra opgangen: 1) (Fig. 54). *Bebuddelsen*. Maria knæler ved en læsepult med højre hånd på brystet og venstre hånd rakt frem i en bestyrtet gestus. Over hende svæver Gabriel i en skybræmme med højre arm løftet og en stav med et bånd i den venstre; derover ses Helligåndsdue i strålekrans. Bag Maria er et draperi trukket til side, og på gulvet foran hende står en kurv med linned og en krukke med blomster. 2) (Fig. 55). *Hyrernes tilbedelse*. Jesusbarnet ligger svøbt i en kurv. I højre side knæler Maria med armene krydset foran brystet og bag hende står Josef. I venstre side ses to hyrder, den forreste på vej til at knæle med hænderne samlet i bøn. I baggrunden er en arkitekturkulisser med en jonisk søjle og en rundbuet portal samt hovederne af en okse og et æsel; derover månesegl og Betlehemsstjernen. 3) (Fig. 56). *Korsfæstelsen*. Jesus hænger i skrå arme, hovedet, med lukkede øjne, hviler roligt på højre skulder, og det smalle lændeklæde er bundet midt på uden snip. På korsstammen er fæstnet et ark med »INRI«. Bag korset er en skybræmme, og ved dets fod ligger Adams kranium og et par af hans knogler. Jesus flankeres af de to røvere, der hænger i forvredne stillinger på krummede træstammer; den gode røver på Jesus' højre side har himmelvendt blik og en kort kjortel med bånd om livet, mens den onde røver på venstre side har nedadvendt ansigt og kun er iført et smalt lændeklæde. 4) (Fig. 57). *Opstandelsen*. Kristus er vist stående på graven med flagrende ligklæde, sejrspanen i venstre hånd og højre hånd løftet til velsignelse. Omkring graven er tre soldater, den ene sovende, de to andre, henholdsvis liggende og stående, griber efter deres sværd.

Stolen hviler på en ottesidet bærestolpe fra 1600; den samtidige opgang, fra skibets første fag, har trin af eg og gelænder af hvidlakeret metal.

Lydhimlen, der har fem sider mod kirken, har glat frise under kronliste med tandsnit samt

Fig. 54-55. Detaljer af prædikestol 1600-01 (s. 2158). 54. Bebudelsen. 55. Hyrdernes tilbedelse. Foto Arnold Mikelsen 2018. – *Details of pulpit, 1600-01. 54. The Annunciation. 55. Adoration of the Shepherds.*

spidse, tredelte hjørnefremspring, svarende til kurvens; de forreste fremspring er på hver side prydet med diademmasker. Under fremspringene er hængestykker i form af englehoveder, ligeledes tilsvarende kurvens. Som topstykker ses fire beslagværkskartoucher med ensartede, skæggede mandsbuster; heraf er det østligste topstykke savet igennem af hensyn til hvælvingens krumning. Loftet deles indvendig af profilerede lister.

Staffering. Stolen står umalet med forgyldte detaljer og profiler; de bageste hjørnefremspringsfelter er mørkeblå, og bueslagenes inderprofil lys rød. Frisefelternes indskrifter står med forgyldte, til dels sammenskrevne versaler på mørkeblå bund, fra opgangen: 1) »Verbum Dei manet Psal« (Guds ord står fast, salm.) (Sl. 119,89); 2) »Lucerna pedibvs meis Psal« (En lygte for mine fødder, salm.) (Sl. 118,105). 3) »In medio umbra¹⁴¹ mortis« (Midt i dødens skygge, salm.) (Sl. 87,7, 106,10, 106,14); 4) »Anno 1619 CNC« (år 1619 CNC).¹⁴² Felterne i himlens underside er lyst røde.

Muligvis havde stolen ingen eller kun en beskeden staffering de første år. En egentlig staf-

fering kan være udført 1619 og bevidnet i den malede indskrift i prædikestolens postamentfelter (jf. ovf.).¹⁴³ Til denne staffering hørte i så fald formentlig også *†*våbenskjolde for prædikestolens givere (Gøye og Lindenov) med tilhørende initialer, afskrevet af sognepræsten 1768: »A.G.M.F.E.L. 1619« (Absalon Gøye med fru Else Lindenov 1619) (*†*indskrift); antagelig malet på lydhimlens nu tomme frise.¹⁴⁴ 1856/57 blev bemalingen afrenset og erstattet af en fernisering med forgyldte detaljer,⁸ der blev fjernet ved restaureringen 1960.

Tilblivelse og senere ændringer. Stolen er skænket af Absalon Gøye og Ellen Lindenov 1600-01.¹⁴⁵ Den er tilskrevet den odenseanske billedskærer Jens Asmussens værksted, der ud over de arkivalsk sikrede prædikestole til Odense Skt. Knuds Kirke 1591 (*DK Odense* 577) og Ribe Domkirke 1596-97 (*DK Ribe* 438) også er tilskrevet prædikestolene i Mesinge 1594 og Munkebo 1597 (*DK Odense* 4628 og 4161), Skellerup 1597 (Vindinge Hrd.) samt Kølstrup 1610 (*DK Odense* 4232).¹⁴⁶ Karakteristisk for Jens Asmussens arbejder er de

Fig. 56. Korsfæstelsen. Detalje af prædikestol 1600-01 (s. 2158). Foto Arnold Mikelsen 2018. – *The Crucifixion. Detail of pulpit, 1600-01.*

trekoblede, oftest kannelerede korintiske søjler med prydbælter, de spidse, maskeprydede hjørnefremspring, der genfindes på prædikestolene fra Odense (nu Rørup),¹⁴⁷ Ribe og Munkebo, og de af tandsnit med kvartstaf indrammede frise- og postamentfelter, der også ses i Mesinge, Munkebo, Skellerup og Kølstrup. Til gengæld er den arkantusornamentik, der i vekslende udformning optræder på stolene i Mesinge, Munkebo, Skellerup og Kølstrup fraværende, ligesom hængestykkernes englehoveder er vist med sammenfoldede vinger i stedet for udsåede som vanligt (jf. Odense, Ribe, Munkebo og Skellerup). Endelig genfindes lydhimlens mandsbuster i Mesinge og Munkebo.

Reliefferne har som på de øvrige Asmussen-prædikestole forlæg i nederlandsk grafik. Forlæg-

gene for Bebudelsen og Hyrdernes tilbedelse er ikke identificeret,¹⁴⁸ mens Korsfæstelsen synes komponeret over stik af Maerten de Vos (jf. *DK Odense* 4162),¹⁴⁹ og Opstandelsen har forlæg i et stik af Cornelis Cort efter Michiel Coxie (jf. *DK Odense* 4162).¹⁵⁰

Prædikestolen omtales tidligst af biskop Jacob Madsen kort efter opsætningen.²⁰ 1768 vurderede sognepræst Rasmus Fog, at den var en af de smukkeste og solideste i herredet.⁵⁷ 1856/57 blev den flyttet fra sin oprindelige placering, uvist hvor, til 'et mere passende sted';⁸ dvs. den nuværende placering i skibets sydøsthjørne. Formentlig samtidig udførtes en tunderbaldakin, t bæresøjle og t opgang af egetræsmalet fyrretræ (jf. fig. 58),³⁶ ligesom det kan være ved denne lejlighed, at himlens ene topstykke blev beskåret (jf. ovf.).

Fig. 57. Opstandelsen. Detalje af prædikestol 1600-01 (s. 2158). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *The Resurrection. Detail of pulpit, 1600-01.*

Ved restaureringen 1959-61 udførtes den nuværende bæresøjle og opgang.

†*Prædikestol*, omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen, der beskrev den som 'lille og ond', dvs. dårlig.²⁰ Den var opsat i sydsiden.

†*Prædikestolsbeklædninger*. 1) Omtalt 1821, af fløjl, men ødelagt.⁷⁸ 2) (Jf. fig. 58), 1906, af rødt plys med frynser.²⁵

Stolestader (jf. fig. 28 og 62), 1855,²⁵ af fyrretræ med 111 cm høje gavle, svarende til stolene i Kir-

keby og Lunde (s. 2098 og 2200) og opstillet med 15 stole i syd og 10 i nord. De er malet i lys grågrøn med grønne detaljer og lyserøde gavlfyldinger; på sæderne ligger hynder af lys, grågrøn uld.

Oprindeligt fandtes 24 stolestader i syd og 25 i nord med såkaldte 'vendestole' eller dobbelte stole øst for prædikestolen (jf. fig. 58). De var malet med lys grønlig stenfarve,²⁵ men blev siden egetræsmalet.³⁴ Staderne blev ombygget, forsynet med ydergavle og malet lysegrå ved restaureringen 1959-61.¹⁵¹ Samtidig blev bænkerne i koret erstattet af løse stole (jf. ndf.).

†*Stolestader*, formentlig o. 1600,¹⁵² 'høje' og forsynet med døre.²⁵ I 1850'erne var de malet mørkegrå.²⁵

Præstestole. 1-2) 1960, tegnet af Kaare Klint (MB460), af eg, med armlæn og flettet sæde med hynde i lyst skind. Den ene står i korets nordøsthjørne (jf. fig. 29), den anden ved opgangen til prædikestolen.

†*Præste- og skriftestole*. 1) O. 1600(?), tidligst omtalt 1729, da dens gulv skulle repareres.³¹ 1829 nævnes, at den burde fornys, da foden var rådnet væk og 'beklædningen', formentlig et stykke panel,

Fig. 58. Indre set mod øst. Foto Kristian Hude 1910. I NM. – *Interior looking east, 1910.*

var borte.⁸³ Dette var dog ikke sket det følgende år, og stolen, der stod ved alterets nordside, blev formentlig først nedtaget 1853.²⁵ 2) 1853, af poleret bøgetræ. I præsteværelset bag alteret (jf. ndf.).²⁵

†*Degnestole*. 1) Omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen med betegnelsen 'skarns', dvs. dårlig.²⁰ Antagelig istandsat eller fornyet ved istandsættelserne 1600-01. Stolen stod ved alterets sydside.²⁵ 2) (jf. fig. 58), 1853, af fyrretræ med egetræsstaffering, anbragt forrest i korets sydside.²⁵

†*Herskabsstole*, o. 1600, opsat af Absalon Gøye og Else Lindenov, 'Løjtveds stole'. Stolene, der stod som de forreste i stolerækkerne, var ifølge præsteindberetningen 1768 udført af 'skært og

rent egetræ med billedhuggerarbejde på' ligesom prædikestolen.¹⁵³ Udsmykningen omfattede givernes våbenskjolde og initialer.¹⁵⁴ De må være nedtaget i forbindelse med opsætningen af nye stolestader 1855.²⁵

Løse stole, 1960, 35 styk, Kaare Klints Kirkestol (MB400) af eg med flettet sæde. Stolene er opstillet i to rækker ved korets nord- og sydvæg (jf. fig. 29).

Bænke. 1-2) O. 1856/57, to lange bænke uden ryglæn, malet lysegrå. Ved tårnrummets nord- og sydvæg.

†*Bænke* (jf. fig. 58), 1853, til korbørnene, sva- rende til stolestaderne. Bænkene, der var malet med lys, grønlig stenfarve, stod ved korets lang- vægge.²⁵

Særlige rumindretninger. Præsteværelse eller sakristi (jf. fig. 29), indrettet 1853 bag alteret og afskær- met fra koret ved en ↑panelvæg med en kron- frise af små kors, opsat mellem alteret og korets vægge (jf. fig. 27 og 58). Panelerne var dækket af gardiner af rød uld, og rummet møbleret med et malet ↑bord og ↑præstestol nr. 2.²⁵ 1918 blev pa- neltvæggen erstattet af den nuværende, bestående af fyldingspaneler med rosetter på rammeværket og med en dørfløj i sydsiden (jf. fig. 31).²⁵ Pane- lerne er siden 1999 malet hvide. De var oprin- deligt mørkbejdsede; 1960 blev de malet grå som stolestaderne.

†*Skab*, muligvis middelalderligt, omtalt 1576 og da betegnet som 'skønt'.⁹⁹ Skabet havde fem rum og benyttedes til opbevaring af kirkens ornamenter og bøger. Formentlig identisk med det skab, som ifølge Jacob Madsen 1589 stod ved alterets nordside (jf. niche i korets nordvæg s. 2123).²⁰

Pengebøsse, 1958, fra kunstsmed Knud Eibyes værksted, af messing, ottekantet med Georgskors i relief på forsiden og pengetragt foroven.²⁵ Mon- teret på en træplade og ophængt på skibets vest- væg nord for døren (jf. fig. 62).

†*Pengebøsser*, omtalt 1862, af messing, 'på stativ', anbragt på hver side af indgangsdøren.²⁵

†*Pengetavle*, omtalt 1729, da den var i stykker.³¹

†*Klingpunge*. 1-2) Omtalt 1862, af silkefløj.²⁵

Dørfløje. Udvendige. 1) (Fig. 60), 1856/57,²⁵ rammeværket er fornyet ved restaureringen 1959-61. Dobbeltfløj, hver fløj med to fyldinger,

Fig. 59. Udvendig dørfløj nr. 2, antagelig o. 1960, med genanvendt lås og låseblik fra 16-1700-tallet, for opgangen til tårnet (s. 2165). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Outside door wing no. 2, presumably c. 1960, with re-used lock and lock plate from 16-1700s, for stairway to tower.

den øvre rektangulær, den nedre kvadratisk. På indersiden er fyldingerne glatte, på ydersiden er den øvre prydet med rifling under mæanderbort. Dørgreb af messing. Ydersiden er malet grågrøn med forgyldte og røde detaljer, indersiden lys grå. For indgangsdøren i tårnets vestside; indsat i et fladbuet gerigt med glas foroven. 2) (Fig. 59) Antagelig o. 1960, rundbuet enkeltfløj med genanvendt lås og låseblok fra 16-1700-tallet. Ydersiden er malet grågrøn, indersiden olivengrøn. For opgangen til tårnet.²⁵ 3-4) Antagelig o. 1960, enkeltfløje, grågrønne, for materielrum på nord-siden (jf. fig. 1). 5) 2006, dobbeltfløj, grågrøn. I liftrummet nordvæg.

Indvendige. 1) Formentlig 1928,²⁵ dobbeltfløj, hver fløj med tre fyldinger, i profileret gerigt. Gråmalet. Mellem skibet og tårnrummet (jf. fig. 62). 2) 2006, fladbuet enkeltfløj, gråmalet, i skibets nordvæg for liften (jf. fig. 22).

†*Dørfløje. Udvendig.* 1669 anskaffedes en ny kirkeport, som må være indsat i hovedindgangen i tårnet.¹⁵⁵ *Indvendig.* Omtalt 1862, en 'gammel' og noget lav dobbeltfløj af egetræ.²⁵ Formentlig kasseret 1928, da døren mellem skibet og tårnrummet blev gjort bredere.²⁵

†*Lås,* omtalt 1576, en fjederlås til at sætte for kirkeporten, antagelig tårndøren.

†*Pulpiturer.* 1) Uvis datering, opsat mod vestvæggen, to fag bredt.²⁵ 2) (Jf. fig. 77-78), 1856/57, opsat samme sted som forgængeren, men mere rummeligt.²⁵ Pulpituret, med brystning af panelværk, hvilede på to jernstøtter, og dets underside var gipset. Det var møbleret med to gange fem bænke.²⁵ Opgangen forløb langs nord- og vestvæggen. Fra o. 1880 anvendt som orgelpulpitur. Nedtaget ved restaureringen 1959-61.

†*Herskabspulpiturer.* 1) Formentlig 16-1700-tallet, opsat i skibets nordvesthjørne med udven-

Fig. 60. Udvendige dørfløje nr. 1, 1856/57, i hovedindgangen i tårnets vestmur (s. 2164). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Outside door wings no. 1, 1856/57, in main entrance in west wall of tower.*

Fig. 61. Salmenummertavle, 1960 (s. 2166). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Hymn board, 1960.*

dig opgang (jf. s. 2128). Pulpituret blev nedtaget 1856/57; efterfølgende blev det beskrevet som 'gammelt og stygt'.²⁵ †*Herskabspulpitur*(?) i nord-siden af skibets østfag, jf. s. 2131.

Orgel (jf. fig. 62), 1970, med syv stemmer, ét manual og pedal. Bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. Disposition: Manual (C-g³): Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Mixtur 4 kor. Pedal (C-f¹): Subbas 16'. Kobling: M-P. Opstillet på gulvet i kirkens vestende nord for indgangsdøren med østvendt facade og spillebord. Den trefeltede, asymmetriske facade er tegnet af arkitekt Lars Mindedal, Ollerup.¹⁵⁶ Et anonymt ægtepar skænkede 25.000 kr. til anskaffelsen af orglet.¹⁵⁷

†*Orgler*. 1) O. 1880, et orgel af ukendt herkomst. Placeret på †pulpitur nr. 2 (jf. ovf.) med facade i brystningen.¹⁵⁸

2) 1923, bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa.¹⁵⁹ Facaden var angiveligt tegnet af arkitekt, kgl. bygningsinspektør J. Vilhelm Petersen.¹⁶⁰ Orglet blev opsat på †pulpitur nr. 2 (jf. ovf.); o. 1960 blev det flyttet til gulvet i vest, nord for indgangsdøren, med sydvendt facade og vestvendt spillebord.¹⁶¹

Seks *salmenummertavler* (jf. fig. 61), 1960, tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen, af træ, ca. 99×48 cm, med profileret trekantgavl med knap i gavlfeltet. Tavlerne er malet lysegrønne med mørkegrønne profiler og har messingcifre til ophæng. En af tavlerne har indskrift med fordybede, forgyldte versaler: »Nadver« og »Daab« under en bort af tilsvarende stjerner.

†*Salmenummertavler*. 1862 fandtes seks salmenummertavler af træ med skydebrikker med malede cifre.⁶⁸

Relief, 1953, udført af billedhugger Erik Cohrt. Af rød teglsten, ca. 39×157 cm, bestående af fire sammenhængende teglplader. Relieffet viser i seks scener teglværksarbejdernes håndtering af leret på dets vej fra tipvogn til murværk.³⁶ Det blev oprindeligt fremstillet til Petersminde Teglværk i Stenstrup.¹⁰¹ 1991 blev det opsat på tårnrummets østvæg over døren.

Lysekroner. 1-3) (Jf. fig. 62), 1968, den ene skænket af en privat, de to andre bekostet af Stenstrup Elektricitetsværk.³⁶ Barokkopier, henholdsvis to store kroner med 2×8 s-svungne arme med bladled samt otte små, fligede pyntearme, balusterskaft med kugle-, skive- og vaseled og profileret hængeskugle, og en mindre krone med otte arme og glat hængeskugle. Kronerne er ophængt i sorte jernkæder med forgyldte kugler, de to store i skibet, den mindre i koret (jf. fig. 11).

4) Nyere, med seks arme, i tårnrummet (jf. fig. 19).

Lampetter, 12 styk, nyere barokkopier, hver med to s-svungne arme, balusterskaft og hængeskugle. Ophængt på langvæggene (jf. fig. 22).

†*Petroleumslamper* (jf. fig. 58), slutningen af 1800-tallet, af messing med glasskærm, ophængt i koret og skibet.

Fig. 62. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Interior looking west.*

Fig. 63. »Ellen«. Kirkeskib, 1904, skænket af styrmand Bendt Baggesen (s. 2168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – «Ellen». Church ship, 1904, donated by first mate Bendt Baggesen.

†*Ildkar*, omtalt 1576, af kobber (til hentning af trækul til at tænde alterlysene ved, jf. *DK Ribe* 1553 og 2022).⁹⁹ Muligvis identisk med *røgelseskar (s. 2154).

Kirkeskib (fig. 63), ophængt 1904, »Ellen«, skænket af styrmand Bendt Baggesen.¹⁶² Tremastet fuldrigger. Skroget er rødt og sort, navnet er anført agter med sorte versaler på brun bund samt på to hvidmalede joller. Ophængt i en sortmalet jernstang i skibets andet fag.

†*Ligbærer*. 1) Omtalt 1720 og igen 1729, da den var helt ubrugelig og burde fornys.³¹ 2) Omtalt 1809; den stod på dette tidspunkt i våbenhuset (tårnrummet).³⁸ Båren fandtes endnu 1843.³³

†*Tårnurn*, 1663, foræret af Anne Iversdatter Vind.¹⁰² 1663 modtog sejmageren 12 mark for at 'forfærdige' uret og året efter yderligere 24 mark.¹⁶³ Omkring uret opførtes et *†urhus* af træ.³⁰ Uret omtales ikke siden, og det er uvist, hvornår det blev nedtaget.

†*Urskive*, 1663, af egetræ med cifre af jern, udført af smeden.³⁰

Klokker. 1) (Fig. 64, jf. også fig. 85, nr. 5–11), 1504. 86 cm i tværmål; på den sydvendte side er spor efter en reparation. Om halsen er et skriftbånd med minuskler: »anno d(omi)ni m diiii ihesvs maria her niels mozen prest« (år 1504 Jesus Maria hr. Niels Mozen præst).¹⁶⁴ Mellem indskriftens sidste og første ord ses støberens segl (fig. 66) og et uidentificeret pilgrimstegn, en stående biskop med stav (fig. 83).¹⁶⁵ Som skilletegn efter Marias navn ses yderligere et pilgrimstegn, de tre oblater fra Wilsnack.¹⁶⁶ På klokkelegemets østvendte side er et aftryk af seglet fra Skt. Knudsgildet i Nyborg (ca. 8 cm i tværmål) (fig. 67),¹⁶⁷ og på den vestvendte to støbermærker (fig. 84).¹⁶⁸ Hankene er kannelerede.

Klokken tilhører en gruppe fynske klokker fra begyndelsen af 1500-tallet, der må være støbt af samme mester, hvis navn er delvist bevaret på en klokke i Rynkeby: »mvnsson«.¹⁶⁹ Den hang oprindeligt i et *†klokkehus* på kirkegården (s. 2117). Efter opførelsen af tårnet blev den ophængt i glanhullet mod nord. 1814 var klokken revnet;³⁸ o. 1840 blev den loddet på slibeværket i Trolle-

Fig. 64. Klokke nr. 1, 1504 (s. 2168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Bell no. 1, 1504.*

borg.³³ Den hænger i en slyngebom fra 1949 ud for det vestlige glamhul mod nord.

2) (Fig. 65), 1871, støbt af M. P. Allerup, Odense, af †klokke nr. 3. 85 cm i tværmål. Om halsen er indskrift med reliefversaler: »Omstøbt af M. P. Al-

lerup Odense 1871« mellem mæander- (foroven) og akantusbort. Klokken hænger i en slyngebom fra 1949 ud for det vestlige glamhul mod syd.

†Klokker. 1) Tidligst omtalt 1576⁹⁹ og 1589,²⁰ da den sammen med klokke nr. 1 hang i et

Fig. 65. Klokke nr. 2, 1871, støbt af M. P. Allerup, Odense (s. 2169). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Bell no. 2, 1871, cast by M. P. Allerup, Odense.*

2) 1691, omstøbt af Ahasverus Køster van der Hart, København, antagelig af $\dagger$ klokke nr. 1. Omstøbningen blev bekostet af etatsråd Niels Krag til Egeskov.¹⁷¹ Ifølge præsteindberetningen 1768 bar klokken følgende indskrift: »Her Etatz Raad Velbaarne Niels Kragh til Egeschou haver A(nn)o 1691 ladet denne Klokke omstøbe. Me fecit Copenhagen Asverus Køster Vandehart«. ⁵⁷ Klokker af samme klokkestøber er bevaret i flere kirker på Sjælland (bl.a. to klokker i Tårnby fra 1687-88 og en i Snoldelev fra 1687 (*DK KbhAmt* 297 f. og 1031)) samt i Kolby og Nordby på Samsø (begge fra 1691, *DK Holbæk* 2659 og 2788).

Klokken, der var kirkens største, må have hængt i et glamlul. 1807 nævnes, at den stødte mod 'buen', når den ringede, så der var slået et stort stykke af den;¹⁷² 1817 betegnedes den af samme grund som ubrugelig,³⁸ og 1820/21 blev den omstøbt i København.³⁸

3) O. 1820/21, støbt i København af $\dagger$ klokke nr. 2. O. 1840 blev en revne i klokken loddet.³³ 1871 blev den omstøbt til klokke nr. 2.

$\dagger$ klokkehus på kirkegården (s. 2117). 1633 nævnes, at kirkens klokke (formentlig denne) var itu og taget ned for at skulle omstøbes.¹⁷⁰

Fig. 66-67. Detaljer af klokke nr. 1, 1504 (s. 2168). 66. Klokkestøberens segl. 67. Knudsgildet i Nyborgs segl. Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Details of bell no. 1, 1504. 66. Bell founder's seal. 67. Seal of St. Knud's Guild in Nyborg.*

Fig. 68. Mindetavle nr. 1, 1886. Portrætmedaljon af sognepræst og provst Ludvig Frederik August Rasmussen (†1889), udført af billedhugger C. C. Peters (s. 2171). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Memorial tablet no. 1, 1886. Portrait medallion of pastor and dean Ludvig Frederik August Rasmussen (†1889), by the sculptor C. C. Peters.

GRAVMINDER

Oversigt. Kirken har fire gravsten fra 1600-tallet samt to nyere mindetavler. Under koret fandtes en $\dagger$ muret begravelse for ejerne af Løjtved, og i 1660-70'erne omtales opfyldning af sunkne $\dagger$ jordfæstegrave i regnskaberne.¹⁶³ Ved udgravningerne i kirkegulvet 1960 fandt man enkelte skeletdele nær skibets ydermure.¹⁷³

Mindetavler. 1) (Fig. 68), 1886, over Ludvig Fr(ederik) Aug(ust) Rasmussen, provst, præst i Stenstrup og Lunde i 50 år, *28. aug. 1808, præst 1836, jubilar 1886, $\dagger$ <31. aug. 1889>. Af indskriften fremgår, at monumentet er skænket til kirken af afdødes svigerbørn. Det blev udført og opsat i anledning af hans 50-års præstejubilæum 1886 (jf. kirkegårdsmonument nr. 1).³³

Portrætmedaljon, udført af billedhugger C. C. Peters,¹⁷⁴ af hvidt marmor, 58 cm i tværmål. Afdøde er vist i profil, iklædt ornat og med Dannebrogssorden. Medaljonen udgør centrum i et cirkelkors med markerede korsender på en ottekantet plade, alt af lys grå kunststen, 100×100 cm, med indskrift med fordybede versaler og skrift, der på nær oplysningen om donationen er udfyldt med forgyldning. Opsat på tårnrummets sydvæg.

2) (Fig. 69), o. 1934, over »Herrens Tjenerinde« Frederikke Bøj, missionær og sygeplejerske, *11. nov. 1893 i Kværndrup, udsendt til Mardan i Indien (nuværende Pakistan) fra Stenstrup Kirke 4. jan. 1924, myrdet $\dagger$ 19. maj 1934.¹⁷⁵ Efter personalia et skriftsted (Rom. 14,8) og derunder et vers.

Fig. 69. Mindetavle nr. 2, o. 1934, over sygeplejerske Frederikke Bøj (†1934) (s. 2171). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Memorial tablet no. 2, c. 1934, to nurse Frederikke Bøj (†1934).

Tavle af hvidt marmor, 80×54 cm, med indskrift med fordybet, forgyldt antikva; øverst et tilsvarende kors. Indmuret i tårnrummets østvæg, nord for døren.

Gravsten. 1) (Fig. 70), 1605, genanvendt o. 1768.¹⁷⁶ Oprindeligt lagt over Anne Matzdatter (Madsdatter), datter af Matz (Mads) Diensøn (Dinnesen), †17. jan. 1605 på Skjoldemose. Sekundært lagt over <Peder Pedersen Møller, †1768>.

Rød kalksten, 161×99 cm. Den oprindelige indskrift står foroven på stenen med spinkle, fordybede versaler, mens den sekundære er udført forneden med tilsvarende, mere grofthugne typer. Selve skriftfeltet er indrammet af en dobbelt, fordybet kontur, idet dog gravskriftens første linje er placeret i rammens øvre del. Under den oprindelige indskrift ses de fordybede konturer af et skjold med afdødes næsten udviskede initialer:

»AMD«. 1856 blev stenen, der lå i midtergangen, taget op og indmuret i tårnrummets nordvæg mod vest (jf. fig. 19).²⁵

2) (Fig. 71), o. 1647, over Anders Iensen (Jensen), søn af Iens (Jens) Lassen, *6. marts 1647 på Skjoldemose, †9. maj s.å., »Gvd gifve hannem en ærefovld opstandelse« (jf. gravsten nr. 3).

Lys grå kalksten, 54×39 cm, øverste højre hjørne er afbrækket. Indskrift med reliefversaler i forsænkede bånd på hele stenens flade, nederst relief af et svøbelsesbarn mellem blomsterstande. Stenen, der oprindeligt må have ligget i gulvet, henstår i tårnets mellemstokværk.

3) (Fig. 72), o. 1653, genanvendt o. 1712.¹⁷⁶ Oprindeligt lagt over Iens (Jens) Lasen (Lassen), ridefoged på Brangstrup og Skjoldemose, †21.

Fig. 70. Gravsten nr. 1, 1605, over Anne Madsdatter (†1605), genanvendt o. 1768 over Peder Pedersen Møller (†1768) (s. 2172). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Tombstone no. 1, 1605, of Anne Madsdatter (†1605), reused c. 1768 for Peder Pedersen Møller (†1768).

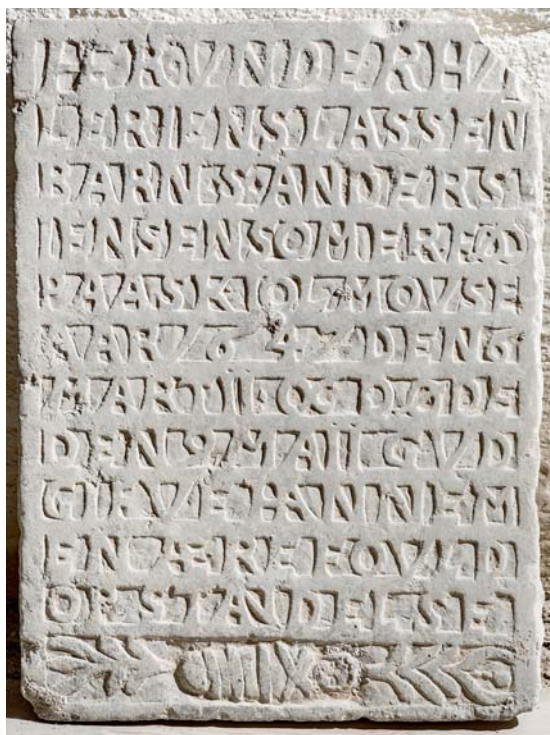

Fig. 71. Gravsten nr. 2, o. 1647, over et spædbarn, Anders Jensen (†1647) (s. 2172). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Tombstone no. 2, c. 1647, of an infant, Anders Jensen (†1647).

jan. 1653 på Skjoldemose, samt formentlig hans hustru (jf. ndf.), hvis navn dog ikke ses anført; muligvis kan det være borthugget ved tilføjes af den sekundære gravskrift for <Mads Hviid, forpagter på Skjoldemose, *1657 i Stenstrup, †1712 på Skjoldemose i sit alders 55 aar>.¹⁷⁷

Grå kalksten, 163×85 cm. Alle indskrifter er med reliefversaler, heraf er den oprindelige anført i forsænkede bånd i skriftfeltet midt på stenen, den sekundære i et glat felt derunder. Randskriften samt tekstlinjerne ved de religiøse fremstillinger, alle oprindelige, er ligeledes anbragt i forsænkede bånd. I hjørnerne er medaljoner med opstandelsesmotiver og randskrift. Øverst ses tv. den opstandne Kristus med sejrspanen og højre hånd løftet i en velsignende gestus; den tilhørende indskrift lyder: »Thi dv af døde opstanden est«; th. en kvinde, stående med foldede hænder i en åben grav, samt indskriften: »I graven skal ieg ey blifve«.¹⁷⁸ Nederst tv. ses en stående skik-

kelse med kort, lokket hår, buttet og nøgen bortset fra et lændeklæde og med højre hånd løftet (velsignende?) og rigsæblet i venstre hånd, vel en fremstilling af Kristus som Salvator Mundi; dertil indskriften: »Ia ieg kommer snart amen apoc: XXII« (Åb. 22,20); th. en nøgen kvinde, der knæler på en pude med hænderne samlet i bøn; indskrift: »Ia kom Herre Iesv apoc: XXII« (Åb. 22,21). Mellem de to øvre medaljoner er et vers: »I himmerig/ vi samles vel/ med glæd oc/ fryd med/ lif oc siel«, langs stenens højre side læses: »Vort lif er skivlt i Iesv dig vi faaer/ det viss i

Fig. 72. Gravsten nr. 3, o. 1653, over ridefoged Jens Lassen (†1653), genanvendt o. 1712 over forpagter Mads Hviid (†1712) (s. 2172). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Tombstone no. 3, c. 1653, of bailiff Jens Lassen (†1653), re-used c. 1712 for tenant farmer Mads Hviid (†1712).

Fig. 73. Gravsten nr. 4, o. 1682, over forpagter og ridefoged Niels Evertsen Fris (†1682) og hustru Maren Jensdatter Tommerup (†1708) (s. 2174). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Tombstone no. 4, c. 1682, of tenant farmer and bailiff Niels Evertsen Fris (†1682) and his wife Maren Jensdatter Tommerup (†1708).*

himmerig« og langs den venstre: »at vi er trøst i hiert oc mod det vol/ der Iesv dyre blod«. Over skriftfeltet er et forsænket, svejft felt omkring en fremstilling af Korsfæstelsen. Kristus hænger roligt i næsten vandrette arme, hovedet falder en smule mod højre skulder, og det smalle lændeklæde har en lille snip ved højre hofte. På korsstammen står med fordybede versaler: »INRI«, og på et bueslag derover: »Med hannem vore synder tilgifne vorde«. Korset flankeres af et ægtepar, vel Jens Lassen og hans hustru, der knæler på puder med hænderne samlet i bøn. Tv. ses en kvinde med kriget konehue og knælang kappe med bred, blød krave, th. en mand, barhovedet med spidst skæg, ligeledes iklædt knælang kappe med bredt revers, overdel, bukser og støvler.

Stenen er nært beslægtet med en gravsten fra o. 1657 i Helligåndskirken i Faaborg, lagt over rådmand Anders Christensen Lybo (†1657) og hustru Ester Hansdatter (s. 741). Således gentages medaljonernes motiver og indskrifter ligesom indskriften mellem de øvre medaljoner og langs stenens sider på Faaborgstenen; de to sten er antagelig udgået fra samme værksted.

1856 blev stenen, der lå i midtergangen, taget op og indmuret i tårnrummets nordvæg mod øst (jf. fig. 19).²⁵

4) (Fig. 73), o. 1682, over Niels Evertsen (Evertsen) Fris, forpagter og ridefoged på Skjoldemose, *13. jan. 1627 på Damhus i Holsten, †1682 på Skjoldemose, 55 år gammel, og hustru Maren lens Daater (Jensdatter) Tom(m)erop (Tommerup), *1630 i Tranderup på Fyn, †1708, 78 år gammel.

Grå kalksten, 187×126 cm. Indskrift med fordybede versaler, anbragt på et skriftfelt på stenens midte samt som randskrift i form af et vers: »Her hviller nv wor krop(,) wor siel er i Gudts riige(,) see til o menniske(,) wi samlis der til liige«, efterfulgt af et skriftsted (Job. 19,25). Inden for randskriften er hjørnemedaljoner med evangelisterne, siddende med deres symbolvæsener, foroven Mattæus (tv.) og Markus, forneden Lukas (tv.) og Johannes. Over skriftfeltet er en fremstilling af den opstandne Kristus stående på graven med sejrspanen i venstre hånd, flankeret af henholdsvis en siddende og en stående soldat, begge med spyd. Motivet indrammes af en æselrygbue, båret af lave piller; tv. ses endvidere et dobbelt timeglas samt et forkrænkelighedssymbol, en vinget klode med en foliot, dvs. en spindel med tilhørende balance,¹⁷⁹ th. et kranium på krydslagte knogler. Under skriftfeltet ses afdødes initialer med reliefversaler: »N. E. S. F.« for Niels Evertsen Fris, »M. I. D. T.« for Maren Jensdatter Tommerup. 1856 blev stenen, der lå i midtergangen, taget op og indmuret i tårnrummets nordvæg (jf. fig. 19).²⁵

†*Muret begravelse*, formentlig tilhørende Absalon Gøye og Else Lindenov, tidligst omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen, beliggende under koret.¹⁸⁰ Krypten var hvælvet, og der var adgang til den via en muret trappe.³⁶ Ifølge præsteindberetningen 1768 rummede begravelsen tre kister (jf.

ndf.) samt et 'balsameret skelet af et halvvoksent mandfolk', hvis kiste var bortrånnet.¹⁷¹ O. 1820 blev begravelsen fyldt op.³⁸ 1892 blev der lagt nye egeplanker over den; lemmen i gulvet må stadig have været synlig.²⁵ 1960 blev krypten tømt for grus, istandsat og kalket samt forsynet med nyt gulv af fliser, genanvendt fra kirkens gamle gulv. Nedgangen blev dækket med en cementplade.¹⁸¹

Begravede: Absalon Gøye †1602, Else Lindenov †1613, samt formentlig deres to sønner (jf. ndf.).

†*Kister.* 1-3) Sandsynligvis begyndelsen af 1600-tallet, for Absalon Gøye (†1602), Else Lindenov (†1613) og en af parrets to sønner, der begge døde 'unge'.¹⁸² To voksenkister og en barnekiste, betrukket med sort læder og prydet med våbenskjolde for Gøye og Lindenov.¹⁷¹ Barnekisten, der som den eneste fandtes i krypten 1960, blev nedgravet under gulvet.¹⁸¹

†*Jordfæstebegravelser.* 1) Ifølge præsteindberetningen 1768 var følgende præster begravet i kirken, formentlig alle i jordfæstegrave: Gregers Krag (†efter 1608), Knud Krag (†o. 1638), Hans Langeland (†1675) og Hans Hjort (†1730).¹⁸³

2) Oberstløjtnant Georg Bredal blev begravet 30. april 1770 under Løjtvæds stole, dvs. østligt i kirken (†hershabsstole s. 2164). Hans datter, frøken Hannibaline Bredal, blev begravet i gangen mellem Løjtvæds stole 5. marts 1781, 50 år gammel.¹⁸⁴

†*Gravudstyr.* *Gravfane*, o. 1650-1700(?), over kornet Mogens Lund,¹²⁷ født i Lund i Skåne. Sammen med fanen hang to *sporer* af jern.⁵⁷

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 74), 1890,¹⁸⁵ over L(udvig) A(ugust) F(rederik) Rasmussen, provst, præst i Stenstrup og Lunde 1836-89, *1808, †1889, og hustru Elisabeth, f. Ploug, *1810, †1871, samt parrets datter Elisabeth, *1843, †1847 (jf. minde-tavle nr. 1).

Bauta af grå granit på sokkel af rødgrå granit og med indfældet relieffmedaljon af bronze, 190×87 cm; relieffet måler 53×35 cm. Indskrift med fordybede versaler. Stenen er groft tilhugget med poleret forside. Over indskriften er indfældet en oval medaljon med relief af en engel med en basun i hænderne ('Opstandelsens engel'), udført af afdødes svigersøn, billedhugger C. C. Peters.¹⁸⁵

Over relieffet et skriftsted (Thes. 4,16). På kirkegården syd for tårnet.

2) (Fig. 75), antagelig o. 1942, over Hans Hansen, ejer af Kroghenlund, *6. nov. 1860, †1. okt. 1942, og dennes familie.

Kors af hvidt marmor på tilsvarende, profilet sokkel, 177×106 cm. Indskrift på soklen med fordybede versaler, udfyldt med sort, nederst ses navnet: »Kroghenlund«. Monumentet er anbragt i en tegltækket portal med spidsbuet, falset niche vestligt på kirkens nordside (jf. fig. 1).

Fig. 74. Kirkegårdsmonument nr. 1, 1890, over sognepræst L. A. F. Rasmussen (†1889) og hustru Elisabeth (†1871) samt parrets datter Elisabeth (†1847) (s. 2175). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Churchyard monument no. 1, 1890, to pastor L. A. F. Rasmussen (†1889) and his wife Elisabeth (†1871) and the couple's daughter Elisabeth (†1847).*

Fig. 75. Kirkegårdsmonument nr. 2, antagelig o. 1942, over ejer af Kroghenlund Hans Hansen (†1942) (s. 2175). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Churchyard monument no. 2, presumably c. 1942, to the owner of Kroghenlund Hans Hansen (†1942).*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Stenstrup Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet*, København (RAK). *Regnskaber 1559-1660, lensregnskaber*. Lensregnskaber 1559-1662. Nyborg A. Regnskaber 1611-16. *Reviderede regnskaber, kirkeregnskaber*: Regnskaber Fyn 1662-1837. 3. Nyborg Provsti. Gudme, Sunds, Ærø og Als Herreder 1662-74 (*Rev. rgsk. Rgsk. Fyn*).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786. – Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-35. – Synsforretninger over kirker 1718-35

(*Bispeark. Syn over kirker*). – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark. Indb. om kirker og kirkegårde*). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98. – Sunds Herreds breve 1541-1805, 1805-1968 (*Bispeark. Sunds Hrds. breve*). – Sunds og Sallinge herreder 1853-67 (*Bispeark. Sunds og Sallinge hrdr.*). *Sunds Herreds provstiarkiv*: Register over kirkerens indkomster 1576 (*Provstiark. Reg. over kirkernes indk.*). – Kirkeregnskaber 1645-75. – Justitsprotokol m.m. 1690-1824 (heri kirkesyn 1760-1824) (*Provstiark. Justitsprot. m.m.*). – Breve fra biskop, amtmand, stiftsøvrighed og forskellige 1727-1812 (*Provstiark. Breve fra biskop, amtmand m.fl.*). – Synsprotokol for kirker 1935-81 (*Provstiark. Synsprot.*). – Sager vedr. de enkelte sogne 1935-80 (*Provstiark. Sager*). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprovsti. Synsprot.*). *Sunds-Sallinge herreds provsti*: Breve fra sognene i Sunds herred 1838-51. *Stenstrup Sogn*: Diverse breve og dokumenter 1625-1928 (*Sogneark. Div. breve og dok.*). – Regnskabsbog 1662-78 (*Sogneark. Rgsk.*). – Breve og dokumenter 1771-1951 (*Sogneark. Breve og dok.*). – Embedsbog 1817-1943 (*Sogneark. Embedsbog*). *Den kgl. bygningsinspektør*: Kirker, korrespondance, bilag, tegninger m.m. 1863-1927 (*Den kgl. bygningsinspektør. Kirker m.m.*). *Fyn i almindelighed. Topografica*: 6. Udskrift af de af stiftets præster i henhold til stiftsøvrighedens befaling af 22. okt. 1706 indgivne beretninger om kirkerne og disses antikviteter. – 17a. Fyn St-U. Sunds Herred. Sognepræsters efterretninger om de forskellige sogne 1760-1800 (*Fyn i alm. 17a. Indb. 1760-1800*).

Kirken arkiv. Synsprotokol 1862 ff. (Kirkens arkiv. Synsprot.).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gamle kongelige Samling*. 2351. 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen og underliggende der i Stiftet, for det meeste samlede og indgivne til Stiftets Øvrighed 1706-1707, med nogle faae Tegninger af Gravsteder og Vaabener.

Nationalmuseet (NM). *Håndskriffsamlingen*: C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift* (med register af Olaf Olsen) (NM. *Engelstoft*). *Notebøger*: N. L. Høyen VIII, 20 (1830). – Henry Petersen XXXII, 73 (uden år) og XXXIX (uden år), 14 f. *Indberetninger*: Sognepræst Johan Jacob Mohr 1890 (gravminder). – N. J. Termanen 1968 (*husaltertavle). – K. Søndergaard Nielsen 1998 (bibel, (†)altermaleri). – Lise Thillemann 2004 (ombygning af fyrrum).

Rønnow Arkitekter A/S. Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv: Stenstrup Kirke (*Bygn.insp.ark. Stenstrup*).

Tegninger og opmålinger. *Bygning*: Ejnar Mindedal Rasmussen 1955 (opmåling af plan, længde- og tværsnit). – Lars Mindedal 1960 (opstalt af nordfacade). *Inventar*: Seks skitser vedr. alterskranke, stolestader, orgelfacade og salmenummertavler ved Ejnar Mindedal Rasmussen o. 1960.

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kirkens omgivelser og bygning ved Pia Katrine Lindholt, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Marie Louise Blyme, Rasmus Christensen og Bjørn Westerbeek Dahl m.fl. Oversættelse ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2019.

¹ *Diplomatarium Danicum*, Det danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.), 3, IX, Kbh. 1982, nr. 210 (6. juli 1372).

² *Diplomatarium Danicum* (note 1), 4, III, Kbh. 1993, nr. 70 (26. juli 1386). I efteråret 1416 gav viebiskoppen Søren aflad i kirken; *Scriptores Rerum Danicarum medii ævi*, Jacob Langebæk (udg.), I, Kbh. 1772, 322; jf. også Jens Vellev, »Altre og alterindvielser – særligt i Odense stift«, *Fynske Minder* 1975, 32–61, især 25–28. Yderligere afladsbreve til kirken eller dens altre (jf. ndf.) udstedtes 1445, 1452, 1454, 1468, 1476 og 1491, jf. *Monumenta historiae Danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie især fra det 16. Aarhundrede*, Holger Fr. Rørdam (udg.), 2, II, Kbh. 1887, 524 f.

³ *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 51.

⁴ *Danske Kirkelove*, Holger Fr. Rørdam (udg.), I, Kbh. 1883, nr. 415–16 (7. jan. 1555).

⁵ *Kronens Skøder paa afhaændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden, 1535–1765* II, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1908, 466 f.

⁶ RAO. *Fyns bispearkiv*. Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695–1786.

⁷ J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 690.

⁸ RAO. *Sogneark*. Embedsbog; Kirkens arkiv. Synsprot.

⁹ RAO. *Provstiark*. Synsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.

¹⁰ »Register paa Præsternes Underholdning i Nyborg Len 1554«, *Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier*, G. Wad (udg.), 1, 1916, 133.

¹¹ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551–1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885–2005 (11. april 1631, 12. jan. samt 9. og 23. april 1632).

¹² *Kancelliets Brevbøger* (note 11), (20. nov. 1637). Jf. også *Kirkehistoriske Samlinger* IV, 3, 1893–95, 154–70 og 638–39.

¹³ *Kancelliets Brevbøger* (note 11), (22. maj 1626).

¹⁴ Beløbet er først anført til 479 rigsdaler, siden til 472 slettedaler, hvoraf de fynske kirker skulle bidrage med 450 daler og Stenstrup Kirke selv betale resten. *Kancelliets Brevbøger* (note 11), (21. okt. 1633 og 24. maj 1634). Jf. også RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve.

¹⁵ Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 99.

¹⁶ RAO. *Bispeark*. Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631–35.

¹⁷ *Monumenta historiae Danicæ* (note 2), 524 f.

¹⁸ NM. Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling. Fundprotokol 1961 nr. 2720 (67 mønter) og 1963 nr. 2787 (en mønt, fundet ved fortsatte undersøgelser). Blandt de fundne genstande var i øvrigt knapper af messing og ben, fragmenter af kridtpiber, en perle af ben, et hængesmykke af messing og fire fragmenter af klart, grønligt rudeglas, sidstnævnte formentlig fra 17–1800-tallet. I NM, inv.nr. D752-772/1961.

¹⁹ Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn* II, Århus 1893, 285 f.

²⁰ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588–1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 211.

²¹ RAK. *Danske Kancelli*. 1. departement. Journal 1847; X; Kirkens arkiv. Synsprot.

²² Udvidelsen blev muligvis ikke reguleret før 1939; Kirkens arkiv. Synsprot.

²³ Det præcise årstal for udvidelsen o. 1940 kendes ikke, men på et luftfoto fra 1945 er kirkegården blevet udvidet to gange mod nord. Udvidelsen kan være sket i forbindelse med kirkens overgang til selveje 1939 (s. 2116). Luftfoto i www.geofyn.dk, set 19. nov. 2018; Kirkens arkiv. Synsprot.

²⁴ 1933 blev en tjørnehæk omkring kirkegården fornyet; Kirkens arkiv. Synsprot.

²⁵ Kirkens arkiv. Synsprot.

²⁶ Det nævnes allerede 1962, at diget mod nord skulle bringes i orden og beplantes. RAO. *Provstiark*. Synsprot.; Kirkens arkiv. Synsprot.

²⁷ RAO. *Provstiark*. Synsprot.

²⁸ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; Korrespondance i NM.

²⁹ *Bygn.insp.ark*. Stenstrup.

³⁰ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn.

³¹ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.

³² RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve; *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.

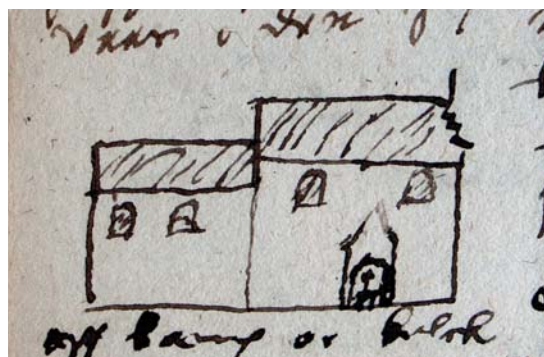

Fig. 76. Kirken gengivet i biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588–1604. I RAO. – The church as shown in Jacob Madsen's book of visitations 1588–1604.

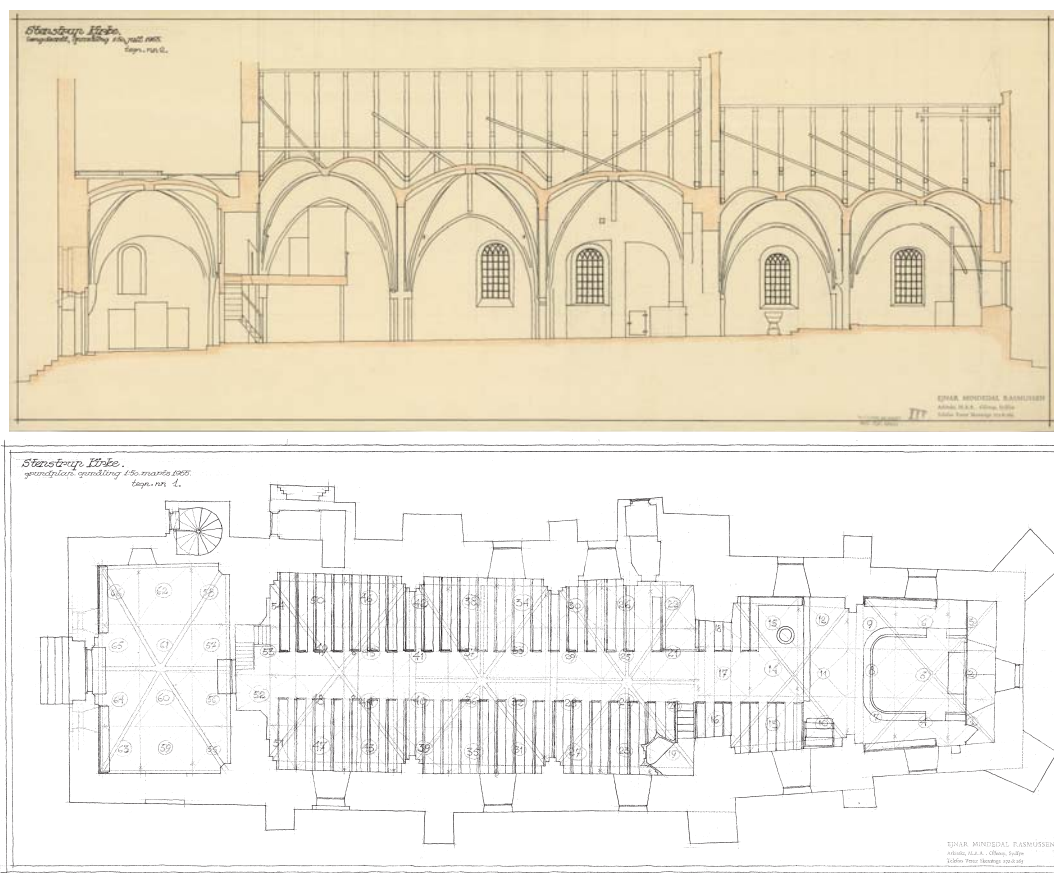

Fig. 77-78. 77. Længdesnit set mod nord. 78. Grundplan. 1:300. Målt og tegnet af Ejnar Mindedal Rasmussen 1955. I NM. – 77. Longitudinal section looking north. 78. Ground plan.

³³ RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve.

³⁴ RAO. *Provstiark*. Sager.

³⁵ Kapellet er næsten magen til et nedrevet $\dagger$ kapel fra 1905 ved Lunde Kirke (s. 2189). Det ses på de lave målebordsblade fra første halvdel af 1900-tallet, hvorfor det højst sandsynligt er opført i de første årtier af 1900-tallet.

³⁶ Korrespondance i NM.

³⁷ Klokkehuset blev formentlig fjernet ved opførelsen af tårnet 1600–01 (s. 2125). *Jacob Madsens visitatsbog* (note 20), 211.

³⁸ RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.

³⁹ I Skårup blev kirkeladen fra 1652 benyttet som hospital (s. 1745), og i Kirkeby boede blandt andre kirkæværgen i kirkeladen (s. 2068).

⁴⁰ Et $\dagger$ nødtørftshus omtales 1923 og 1941, men hvorvidt det er det samme hus, er uvist. Kirkens arkiv. Synsprot.; *Bygn.insp.ark*. Stenstrup.

⁴¹ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.

⁴² RAO. *Provstiark*. Synsprot. Ifølge graveren var en del af de omkransende træer mod øst kastanjetræer.

⁴³ Skellet mellem det romanske skib og vestforlængelsen kan ikke erkendes i murværket, men det er sandsynligvis bag hvælpillerne mellem det nuværende andet og tredje fag.

⁴⁴ Det er ikke muligt at afgøre, hvor høje kirkens mure har været på grund af det tykke cementlag (s. 2133).

⁴⁵ Det ydre cementlag og en skalmuring kan udgøre en del af murtykkelsen; især i korets mure, der er op til 1,7 m tykke.

⁴⁶ Dørene kan være blændet allerede ved tårnets opførelse 1600–01, hvor kirkens hovedindgang blev flyttet dertil (s. 2125).

⁴⁷ Da ribberne springer ca. fem cm fra pillerne, er den nederste ribbesten skråt afskåret (jf. fig. 13).

⁴⁸ Hvis overhvælvingen af det romanske skib skete før vestforlængelsen, skulle skibets hvælv have stået på $\dagger$ hjørnepiller(?), som blev nedrevet, og vestforlængelsens pille være opført efterfølgende.

⁴⁹ I det vestligste af de to hvælv er der mellem flere af ribberne muligvis indsat kileformede teglsten for at afstive ribbekrydset.

⁵⁰ Der dannes kun et kort sildebensmønster øverst på kapperne.

⁵¹ 1862 nævnes, at koret skulle have haft to vinduer i spidsbuestil. Der er ingen spor efter vinduer med denne form, og både det bevarede stik og vange mod syd er fra et oprindeligt vindue. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁵² Nicherne har målene: i østmuren nordre niche ca. 42×35×30 cm, søndre niche ca. 75×35×30 cm og piscina ca. 50×50×43 cm. I sydmuren ca. 40×35×28 cm. I nordmuren ca. 160×58×45 cm.

⁵³ Kun de nederste 12 skifter af kappefigene er bevaret.

⁵⁴ Den østre hvælvkappes flige er muret fra ribben til gjordbuen. I det fremspringende skifte nederst i kappen, som primært består af løbere i de øvrige kapper, er også en række bindere. Ved nedtagningen af hvælvkappen blev to profilerede ribbesten formentlig indsat øverst i den nordøstlige ribbe.

⁵⁵ I J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*, 4. udg., Gunnar Knudsen (udg.), Kbh. 1923, IV, 691 og 5. udg. 1957 (note 7), 688, omtales et våbenhus mod nord; muligvis stammer oplysningen her også fra Jacob Madsens skitse.

⁵⁶ Bagmurens ydre stik er hugget bort i hver side for at gøre plads til to dørfloje (s. 2165), som åbnede ind i rummet.

⁵⁷ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760–1800.

⁵⁸ 1826 blev arkaden beskrevet som 'fem alen bred, så seks voksne kan passere ad gangen.'; RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.

⁵⁹ Skalmuringen kan også ses fra tårnets mellemstokværk i hvælvets sydøstlige hvælvlokke.

⁶⁰ Det kan have været planlagt at gøre trappehuset højere, men arbejdet blev stoppet undervejs. Den del af

den cirkulære trappeskakt, som er i tårnets mur, er ført højere op i murværk, end selve trappehuset er højt.

⁶¹ Trappetrinene trængte 1881 til istandsættelse og ny beklædning i træ. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁶² Trappehusets indre er kraftigt kalket, så murværket og overhvælvingens konstruktion er ikke synlig.

⁶³ 1860 nævnes, at tårnet har to rækker lydhuller; NM. *Engelstoft*.

⁶⁴ Hvorvidt flere af de store blændinger har været åbne, kan ikke bestemmes grundet den udvendige cementpuds og den indvendige kalkning.

⁶⁵ Placeringen af gavltrekanternes blændingsdekorationer kunne tyde på, at tårnet havde vælske gavle snarere end kamtakker. RAO. *Sogneark*. Embedsbog; Kirkens arkiv. Synsprot.

⁶⁶ *Trap* 5. udg. 1957 (note 7), 509, 505 og 515.

⁶⁷ Tilbygningens indre er kraftigt kalket, og de konstruktionsmæssige detaljer er skjult.

⁶⁸ RAO. *Provstiark*. Sager; Kirkens arkiv. Synsprot.

⁶⁹ I den korte gang mellem skibet og liftrummet på nordsiden (s. 2134) er dørens skrånende stik synligt.

⁷⁰ Døren er tilmuret med normalsten i både bagmuren (jf. fig. 22) og facaden, hvilket ses fra tilbygningens loft.

⁷¹ Egense Kirkes (s. 1916) sprængbuer er alle tilføjet ved en restaurering 1861–62 og placeret ud for den indre fagdeling; de er derfor formentlig mere dekorative end konstruktive.

⁷² De to stræbepiller, som er placeret diagonalt på korforlængelsens østhjørner, er meget kraftige, ca. 2×2 m i grundplan. Tre er også kraftige, men ca. 2 m brede og ca. 1 m dybe; to på skibets østre hjørner, hvoraf den nordlige er nedrevet 1959–61 (s. 2134), og en midt for

Fig. 79. Genanvendte sokkelkvadre fra tårnapsis i korforlængelsens østgavl (s. 2119). Foto Arnold Mikkelsen 2018. — Reused footing of granite ashlars from tårnapse in the east gable of chancel extension.

skibets nordre langmur. De øvrige fem piller er knap så bastante, ca. 1 m brede og ca. 1 m dybe; to er placeret ved det romanske kors østre hjørner, en på nordsiden af skibet mellem første og andet fag og to på skibets sydside.

⁷³ Nogle 'piller ved kirkemuren' trængte til nye tagsten 1872, hvilke formentlig var stræbepillerne. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁷⁴ NM. *Engelstoft*.

⁷⁵ Engelstoft nævner 1860, at kirken ingen 'chorsdør' havde, det vil sige ingen korbue. Da koret rent funktionelt kun bestod af korforlængelsen og halvdelen af det romanske kor på dette tidspunkt (jf. s. 2135), har han formentlig ikke regnet den ombyggede, romanske korbue for kirkens korbue. NM. *Engelstoft*.

⁷⁶ Om pengene er brugt til den istandsættelse, som Absalon Gøye og Else Lindenov stod for 1600-01 eller en efterfølgende, er uvist. RAK. *Regnskaber 1559-1660, lensregnskaber*. Lensregnskaber 1559-1662. Nyborg A. *Regnskaber 1611-16*.

⁷⁷ RAK. *Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn; RAO. *Bispeark*. Sunds Hrds. breve.

⁷⁸ RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; *Svendborg Amtsprövsti*. Synsprot.

⁷⁹ Kirkens tilstand beskrives i følgende: RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; Breve fra biskop, amtmænd m.fl.; *Svendborg Amtsprövsti*. Synsprot.

⁸⁰ Klokken (s. 2168), som hang i et glamhul, ramte tårnets murværk, som derved var blevet beskadiget.

⁸¹ 1837 blev igen nævnt, at 'buen over koret', dvs. gjordbuen mellem korets to fag, skulle fastgøres til en bjælke på to piller på loftet; det synes ikke at være sket. RAO. *Svendborg Amtsprövsti*. Synsprot.

⁸² Østmurens murværk og det fremspringende løber-skifte blev også omsat, dog i senmiddelalderlige muren lagt i krydsskifte.

⁸³ RAO. *Svendborg Amtsprövsti*. Synsprot.

⁸⁴ Istandsættelsen er beskrevet i RAO. *Sogneark*. Embedsbog og Kirkens arkiv. Synsprot.

⁸⁵ Det vides ikke, hvornår tilbygningen er blevet om-dannet til redskabsrum.

⁸⁶ Det er muligvis på dette tidspunkt, at hvælvlo-merne i både kor og skib er blevet fyldt med cement og murkronerne overpudset. De fasede gesimser er formentlig også ommuret i løbet af 1800-tallet.

⁸⁷ Skibets østlige gavltrekan er muligvis på samme tids-punkt nedtaget og ommuret i teglsten i normalsten i krydsskifte.

⁸⁸ Restaureringen er beskrevet i RAO. *Provstiark*. Sager; NM. Korrespondance; *Bygn.insp.ark*. Stenstrup.

⁸⁹ Notat ved museumsinspektør Birgit Als Hansen 2006, i NM.

⁹⁰ NM. Indb. ved Lise Thillemann 2004.

⁹¹ Mureren har 'skrabet, slebet, fejlet og blæst af for kalk' på vægge og hvælv, hvilket var en hårdhændet behandling af murværket. Arbejdet blev udført uden tilladelse fra Stiftet og NM. 1999 var tårnrummets hvælv blevet malet med silikatmaling i stedet for kalk, hvilket ikke er hensigtsmæssigt for bevaring af teglstenene. Hvorvidt denne maling er fjernet helt 2015 er uvist. Korrespondance i NM.

⁹² De gamle fliser skulle genbruges ved tåkkelovnen eller under stolestaderne. Kirkens arkiv. Synsprot.

⁹³ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde; Sunds Hrds. breve.

⁹⁴ Flere af de ældre, oversavede hanebånds ender er endnu i bladningerne.

⁹⁵ Kirkens arkiv. Synsprot.; Korrespondance i NM.

⁹⁶ Fjernvarmeforsyningen er indlagt inden ombygningen af fyrrummet 2006, men det præcise tidspunkt kendes ikke. Kirkens arkiv. Synsprot.; *Bygn.insp.ark*. Stenstrup.

⁹⁷ RAO. *Sogneark*. Embedsbog.

⁹⁸ Korrespondance i NM. Angiveligt var der allerede 1924 i forbindelse med opsætningen af torgel nr. 2 (s. 2166) konstateret 'tydelige spor af kalkmalerier' på hvælvingerne i skibets vestlige del, jf. *Kirkeblad for Stenstrup og Lunde Sogne*, nr. 6, 1. febr. 1949. Der foreligger intet om dette i Nationalmuseets arkiv.

⁹⁹ RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk.

¹⁰⁰ Trinene mellem kor og skib fandtes på dette tidspunkt og frem til 1959-61 midt i korets vestfag, jf. gulve s. 2135.

¹⁰¹ »Stenstrup Kirke« (folder i kirken ved kordegn Tove Pedersen 2017).

¹⁰² RAO. *Sogneark*. Rgsk.

¹⁰³ RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk. De optræder i inventariet blandt kirkens tekstiler, efter messehaglerne og for alterklædet. Der er altså næppe tale om 'stober' (bægre).

¹⁰⁴ *Jacob Madsens visitatsbog* (note 20), 211; *Hofman 1760* (note 15), 45; Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas VI*, Kbh. 1774, 715; RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800.

¹⁰⁵ *Triap 4. udg.* 1923 (note 55), 691 (der dog fejlag-

Fig. 80. Omrids af syddørens inderside (s. 2119). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – *Contour of inside of south door*.

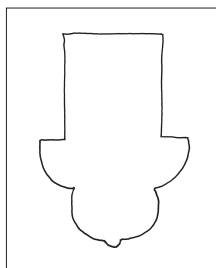

Fig. 81. Formsten i korforlængens hvælvribber (s. 2123). 1:10. Målt og tegnet af Pia K. Lindholt 2019. – Cross section of the ribs of the vaults in the chancel extension.

tigt anfører, at det nuværende altermaleri var indsat i tavlen); NM. Indb. ved K. Søndergaard Nielsen 1998.

¹⁰⁶ En anden gruppe illusionistisk bemalede altertavler i rokokostil med rocailler findes i Torstrup (1757), Tistrup (1764) og Hodde (1769) (DK Ribe 1426, 1503 og 1475).

¹⁰⁷ NM. Indb. ved K. Søndergaard Nielsen 1998.

¹⁰⁸ 1855 udførte Laurids Vilhelm Berth to $\dagger$ altermalerier (kopier efter C. W. Eckersberg) og 1861 seks $\star$ malerier til prædikestolens prydfelter (kopier efter Thorvaldsen) i Svendborg Vor Frue kirke (s. 333, 350). 1860 udførte han dekorationsmaleri på alteret, prædikestolen og orgelfacaden i Svendborg Skt. Nikolaj Kirke (s. 179, 192 og 205).

¹⁰⁹ Inventariet 1939 omfatter to gamle alterbilleder; Kirkens arkiv. Synsprot.

¹¹⁰ Hofman 1760 (note 15), 45; RAO. Fyn i alm. 17a. Indb. 1760-1800.

¹¹¹ Nationalmuseets accessionsprotokol 1843.

¹¹² NM. Indb. ved N. J. Termansen 1968.

¹¹³ Antagelig var $\dagger$ Friis- og Hardenberg-våbenerne malet hen over de oprindelige våbenskjolde.

¹¹⁴ En detaljeret redegørelse for udbedringerne, der bl.a. omfatter en fuldstændig opmaling af Birgitte Gøyes ansigt, findes i NM. Indb. ved N. J. Termansen 1968.

¹¹⁵ Arbejdet påbegyndtes kort efter indkomsten i museet og fuldførtes 1885. Henry Petersen, *Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gjøe*, Kbh. 1897, 14 f.; E. F. S. Lund, *Danske malede Portrætter*, IX, Kbh. 1903, 254 f.

¹¹⁶ Fremstillingen er inspireret af Lucas Cranachs maleri af Den hellige slægt 1509.

¹¹⁷ Tavlerne betegnes sædvanligvis husaltertavler, men er næppe fremstillet udelukkende med dette formål for øje. De kunne også indføjes i f.eks. større altertavler og epitafier. Aleksandra Lipińska, »Adaptations of Imported Southern Netherlandish Alabaster Sculpture in the Baltic Area in the 2nd Half of the 16th Century«, *On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relations between Scandinavian and Central European Countries*, Jan Harasimowich m.fl. (red.), 2, Wrocław 2006, 347 f. og samme, *Moving Sculptures, Southern Netherlandish Alabasters from the 16th to 17th Centuries in Central and Northern Europe*, Leiden/Boston 2014, 107 f.

¹¹⁸ Blandt andre eksempler på nederlandske husalter-

tavler i danske kirker er en tavle i Ørslev Kirke, skænket af Eggert Ulfeldt og Elisabeth Galle 1580 (DK Frborg 1056) og en tavle i Kettrup Kirke fra 1561, der er indsat i en altertavle fra 1612 (DK Tisted 122). Nævnes kan også et alabastrelief fra o. 1550 i Møborg Kirke (DK Ringkøbing 956). Jf. også Francis Beckett, *Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark*, Kbh. 1897, 175; Michael K. Wustrack, *Die Mechelner Alabaster-Manufaktur des 16. und frühen 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 1982, 342 (katalog nr. 404); Lipińska 2014 (note 117), 178-91.

¹¹⁹ Monica Rydbeck, *Renässansskulptur i Skåne*, Lund 1950, 28-40, særligt 33-36 med fig. 11-12. Nævnes kan også en husaltertavle fra 1550'erne i Museum Huis van Gijn, Dordrecht, Holland, afbildet i Lipińska 2006 (note 117), 349 og fig. 3 og samme 2014 (note 117), 184 og fig. 34, samt en tavle fra o. 1555 i kirken i Kalkar, Tyskland, afbildet i sidstnævnte, 184 f. og fig. 135.

¹²⁰ Som antaget i Lipińska 2014 (note 117), 182.

¹²¹ Husaltertavlen har ikke nødvendigvis stået med Herluf Trolle og Birgitte Gøyes portrætter synlige i Stenstrup Kirke, som forudsat i Lipińska 2006 (note 117), 349 og samme 2014 (note 117), 182.

¹²² Hofman 1760 (note 15), 45; 'Corfitz' (Hardenberg til Skjoldemose, $\dagger$ 1560) må være en fejl for Christian.

Fig. 82. Niche i korforlængens sydmur (s. 2123). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Niche in south wall of chancel extension.

Fig. 83. Uidentificeret pilgrimstegn. Detalje af klokke nr. 1, 1504 (s. 2168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Unidentified pilgrim's badge. Detail of bell no. 1, 1504.

Helt udelukkes kan det selvfølgelig ikke, at der var tale om en i øvrigt ukendt $\dagger$ husaltertavle.

¹²³ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800. Jf. også *Danske Atlas 1774* (note 104), 715, hvor der omtales: »En Tavle med Marie og Christus af Allebast, givet af Corfitz Hardenberg til Skiollemose«.

¹²⁴ Niels Oxenvad, »Den hvide Doktor« som samler«, *Fynske Minder* 1971, 258-60.

¹²⁵ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker for 1870, I-II*, Kbh. 1979-82, 110 f.; Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv*, Odense 1983, 90, 96-98; ingen af disse nævner dog sættet i Stenstrup.

¹²⁶ 1862 manglede en oblatæske; Kirkens arkiv. Synsprot.

¹²⁷ *Danske Atlas 1774* (note 104), 715.

¹²⁸ Bøje 1979 (note 125), I, nr. 1420.

¹²⁹ Bøje 1982 (note 125), II, 131.

¹³⁰ Giveren var datter af Bendix von der Kuhla til Løjtvad, jf. altersæt s. 2151.

¹³¹ Lis Jacobsen og Erik Moltke, *Danmarks Runeindskrifter. Text*, Kbh. 1942, nr. 180; Hiltrud Westermann-Angerhausen, *Mittelalterliche Weihrauchfässer von 800 bis 1500*, Petersberg 2014, 320 (IV c 13); jf. også databasen Danske runeindskrifter, <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Stenstrup-r%c3%b8gelseskar>, besøgt 4. juli 2018.

¹³² Jf. Jacobsen og Moltke 1942 (note 131), 207-17 (nr. 172-83); Westermann-Angerhausen 2014 (note 131), 316 ff. (IV c 1-13).

¹³³ Thomas Bircherod, »Dissertatio epistolaris de causis deperditarum, apud septentrionales, et præsertim

apud Danos, Antiquitatum«, *Dänische bibliothec* IV, Kbh. 1743, 409 f.

¹³⁴ *Danske Præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. 3: Bornholm, Lolland-Falster og Fyn*, Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.), Højbjerg 1997, 287 f.

¹³⁵ *Indberetninger til Oldsagskommissionen* (note 134), 291 ff.

¹³⁶ Anne-Grete Thestrup, »Messehageler i Svendborg Provsti«, *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*, 1991, 109.

¹³⁷ Type III; M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 112.

¹³⁸ Dvs. neden for trinene mellem kor og skib. RAO. *Sogneark. Embedsbog*.

¹³⁹ Kirkens arkiv. Synsprot.; J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*, 3. udg., III, H. Weitemeyer (udg.), Kbh. 1899, 638.

¹⁴⁰ *Indberetninger til Oldsagskommissionen* (note 134), 288 f. Lignende fade med bebudelsesmotiv og tilsvarende minuskelindskrift findes i andre kirker, bl.a. Rudkøbing (s. 1428).

¹⁴¹ Fejlskrivning for umbræ.

¹⁴² Forkortelsen (initialerne?) »CNC« lader sig ikke umiddelbart opløse.

¹⁴³ Samme situation gjorde sig gældende i Ribe, hvor der gik 16 år, før prædikestolen blev malet (jf. *DK Ribe* 440), og i Kølstrup, hvor der gik 24 år (*DK Odense* 4236). Det samme synes at have været tilfældet med prædikestolene i Øster Skerninge (s. 1985) og Ollerup (s. 2036). Årstallet har givet anledning til nogen forvirring om, hvornår prædikestolen er udført. Således anfører *Hofman 1760* (note 15), 45, at den bærer årstallet 1601, mens *Danske Atlas 1774* (note 104), 715, oplyser, at altertavle, prædikestol og lysestager er givet '1601 og 1619'. Prædikestolen er dog så nært beslægtet med Asmussens øvrige prædikestole fra tidsrummet 1591-1610, at der næppe kan være tvivl om dateringen 1600-01.

Fig. 84. Støbermærker. Detalje af klokke nr. 1, 1504 (s. 2168). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Foundry marks. Detail of bell no. 1, 1504.

Fig. 85. Inventargenstande i Stenstrup og Lunde kirker (jf. note 134). Tegnet af kapellan N. Olivarius 1808. I NM. Stenstrup Kirke: 1-2. *Røgelseskar, 1200-tallet. For- og bagside af skålen (s. 2154, jf. fig. 48). 4. †Dåbsfad, 1500-tallet (s. 2157). 5-10. Indskrift, støbermærker og pilgrimstegn på klokke nr. 1, 1504 (s. 2168, jf. fig. 66 og 83-84). 11. Knudsgildet i Nyborgs segl på klokke nr. 1, 1504 (s. 2168, jf. fig. 67). Lunde Kirke: 3. Runeindskrift på *røgelseskar, 1200-tallet (s. 2206, jf. fig. 23). 12. †Processionsudstyr(?) (s. 2206). – *Artefacts in the churches of Stenstrup and Lunde. Drawn by the chaplain N. Olivarius 1808. Stenstrup Church: 1-2. *Censer, 1200s. Front and back of bowl (cf. fig. 48). 4. †Baptismal dish, 1500s. 5-10. Inscription, foundry marks and pilgrim's badge on bell no. 1, 1504 (cf. figs. 66 and 83-84). 11. Seal of St. Knud's Guild in Nyborg. Detail of bell no. 1, 1504 (cf. fig. 67). Lunde Church: 3. Runic inscription on *censer, 1200s (p. 2206, cf. fig. 23). 12. †Processional equipment(?).*

¹⁴⁴ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800. Jf. f.eks. de malede tvåbenskjolde på Odense-prædikestolens flydhimmel (DK Odense 580 med fig. 472).

¹⁴⁵ Donationen er bevidnet dels af biskop Jacob Madsen, jf. note 104, dels gennem sognepræst Rasmus Fogs registrering 1768 af våbenskjolde og initialer (jf. findskrift ovf.). Den tidligere foreslåede tilknytning til Hardenberg-slægten (jf. DK Odense 4660) må således afvises.

¹⁴⁶ Chr. Axel Jensen, *Danmarks Snedkere og Billedsnidere i Tiden 1536-1660*, Kbh. 1911, 67 f.; Eva Louise Lillie, »Jens Asmussen«, *Weilbachs Kunstnerleksikon*, Sys Hartmann (red.), 1, Kbh. 1994, 140. Prædikestolen fra Odense Domkirke findes nu i tre dele i hhv. Gelsted, Rørup og Harndrup (alle Vends Hrd.), men betegnes her under et som domkirkens (jf. DK Odense 4186 note 82). Se også Birgitte Bøggild Johannsen, »Hvorledes Odense domkirkes prædikestol blev til tre«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1994, 98-113 samt DK Odense 577-80).

¹⁴⁷ Her er maskerne dog anbragt på de bageste frem-springs flader og ikke på de forreste.

¹⁴⁸ Samme forlæg for Bebudelsen er anvendt på prædikestolen i Bogense, som er skåret af den formentlig nederlandske billedskærer Harmen Garstenkorn 1604 (jf. DK Odense 2159-60 med note 139), samt på prædikestolen i Sottrup (1642, DK Sjyll 2238), men kendes ikke fra Asmussens øvrige prædikestole. Fremstillingen af Jesusbarnet i kurven samt Maria og Josef i relieffet af Hyrdernes tilbedelse er udført efter samme forlæg, som er benyttet i Kølstrup (DK Odense 4234), mens hyrderne og baggrundens arkitektur, dyr og himmel-legemer er anderledes. Hyrdestaven svarer til staven på relieffet i Munkebo, jf. DK Odense 4186 (note 89).

¹⁴⁹ Samme forlæg er benyttet i Odense (nu Rørup), Ribe (DK Ribe 438), Munkebo (DK Odense 4162) og Skellerup. Dog er Mariafiguren, der favner korsets fod, udeladt i Stenstrup.

¹⁵⁰ Samme forlæg er benyttet i Odense (nu Harndrup),

Mesinge (DK Odense 4631), Ribe (DK Ribe 438), Munkebo (DK Odense 4162) og Kølstrup (DK Odense 4235).

¹⁵¹ De hvilede oprindeligt på en planke, der var sømmet på ydervæggen. Korrespondance i NM.

¹⁵² Biskop Jacob Madsen bemærkede, at Absalon Gøye, der bekostede altertavlen og prædikestolen, ikke havde fornyet eller istandsat alle stolene (»forfærdiget iche alt met Stole«); *Jacob Madsens visitatsbog* (note 20), 211. Faste stolestader må dog være tilkommet omkring dette tidspunkt.

¹⁵³ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800. Herskabsstolene kunne muligvis være udført i Jens Asmussens værksted ligesom prædikestolen.

¹⁵⁴ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800; det er uvist, om disse var skåret eller malet.

¹⁵⁵ RAK. *Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn. Helt udelukkes kan det ikke, at der var tale om en port til kirkegården (jf. s. 2117).

¹⁵⁶ Skrivelse fra Kirkeministeriet 10. okt. 1969, i NM.

¹⁵⁷ *Fyns Stifttidende* 3. okt. 1967.

¹⁵⁸ Den Danske Orgelregistrant, Rapportbasen #1167.

¹⁵⁹ På et tilbud af 10. maj 1922 er orglets disposition maskinskrevet som: Manual: Bordun 16', Principal 8', Salicional 8', Voce Celeste 8', Flauto amabile 4', (tilføjet med blyant: Oboe 8'). Pedal: Bordun 16' (transmission). Imidlertid er tilbuddet forsynet med diverse blyantstilføjelser og -rettelser, herunder to alternative dispositionsforslag som orgelhistorisk er interessante, da de peger i retning af et lysere klangbillede. Den ene alternative disposition lyder: Manual: Bordun 16', Principal 8', Rørføjte 8', Oktav 4', Fløjte 4', Oktav 2'. Pedal: Subbas 16', Principal 8'. Det vides ikke, hvilken disposition der realiseredes. RAO. *Sogneark.* Div. breve og dok.

¹⁶⁰ RAO. *Den kgl. bygningsinspektør.* Kirker m.m.

¹⁶¹ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁶² RAO. *Sogneark.* Embedsbog; Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 76.

¹⁶³ RAK. *Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn; RAO. *Sogneark.* Rgsk.

¹⁶⁴ F. Uldall, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker*, Kbh. 1906, 218.

¹⁶⁵ Niels-Knud Liebgott, »Afstøbninger af pilgrims-tegn på danske middelalderlige kirkeklokker«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1971, 232. Samme tegn findes på klokkerne i Allerup og Rynkeby (DK Odense 3642 og 4454) samt på en klokke i Herrested (Vindinge Hrd.).

¹⁶⁶ Liebgott 1971 (note 165), 229 f. Samme tegn findes på bl.a. klokken i Rynkeby (DK Odense 4454).

¹⁶⁷ Knudsgildets segl genfindes på klokkerne i Allerup og Rynkeby (DK Odense 3642 og 4454), jf. Uldall (note 164), 217 f.

¹⁶⁸ Klokken er beskrevet og de forskellige mærker aftegnet i præsteindberetningen 1808 (fig. 85, nr. 5-11); jf. *Indberetninger til Oldsagskommissionen* (note 134), 288 f.

¹⁶⁹ Uldall (note 164), 215-20, særligt om Stenstrup-klokken s. 218. Støberens segl og mærker genfindes på klokkerne i Espe og Vester Åby (hhv. 1500 og 1501, Sallinge Hrd.), i Rynkeby og Allerup (hhv. 1503 og 1504, DK Odense 4454 og 3642) samt i Herrested (1513, Vindinge Hrd.). Uldall henregner desuden en klokke fra 1525 i Flødstrup (Vindinge Hrd.) til gruppen, om end den ikke bærer støberens mærker.

¹⁷⁰ RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve. I betragtning af kirkens store gæld og de reparationer, der burde udføres på bl.a. tag og vinduer (jf. s. 2133), har der næppe været midler til at betale for omstøbningen, før Niels Krag bekostede arbejdet 1691 (†klokke nr. 2).

¹⁷¹ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800; *Hofman 1760* (note 15), 45; *Danske Atlas 1774* (note 104), 715.

¹⁷² RAO. *Provstiark.* Jusprot. m.m.; Breve fra biskop, amtmand m.fl.; jf. også note 80.

¹⁷³ *Fyns Tidende* 2. marts 1960.

¹⁷⁴ NM. Indb. ved sognepræst Johan Jacob Mohr 1890; RAO. *Bispeark.* Sunds Hrds. breve. C. C. Peters var gift med afdødes datter, Prebia Rasmussen, og dermed blandt givnerne af medaljonen.

¹⁷⁵ Afdøde, der var udsendt af Teltmissionen, blev sammen med en indisk sygeplejerske og en syvårig dansk dreng myrdet af en sindsforvirret mand.

¹⁷⁶ Om genbrug af gravsten se Vibeke Michelsen, »Genbrug af gravsten«, *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*, Hugo Johannsen (red.), Kbh. 1983, 181-200.

¹⁷⁷ Således fremstår den sekundære indskrift på let forsenket bund i forhold til den oprindelige.

¹⁷⁸ Efter præsten og salmedigteren Hans Christensen Stens (1544-1610) *En liden Vandrebog* (o. 1589).

¹⁷⁹ Hans Stiesdal og Marie-Louise Jørgensen, »Urspindelen og urhjulet – to oversete forkrænkelighedssymboler«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1985, 119-27.

¹⁸⁰ Uvist hvorfor betegner Jacob Madsen begravelsen som »Fru Elsa, Erik Krumdigis oc Absolon Gyes Barns Begravelse i en Kieller« og noterer i øvrigt, at der hverken fandtes epitafium eller gravsten; *Jacob Madsens visitatsbog* (note 20), 211. Erik Krummedige døde 1541 og synes ikke at have haft noget med Stenstrup at gøre. Jf. også *Hofman 1760* (note 15), 45; *Danske Atlas 1774* (note 104), 715; RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800.

¹⁸¹ *Fyns Tidende* 2. marts 1960; Korrespondance i NM.

¹⁸² *Stamtavler over Danske Adelslægter*, A. Thiset (udg.) (særtryk af *Danmarks Adels Aarbog*), IV, Kbh. 1897, 145 f.

¹⁸³ RAO. *Fyn i alm.* 17a. Indb. 1760-1800; S.V. Wiberg, *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie* 3, Odense 1871, 185.

¹⁸⁴ Hans hustru blev begravet i kirken 22. maj 1766, uden at stedet er præciseret; jf. RAO. *Stenstrup Sogn.* Kirkebog; Kirkens arkiv. Synsprot.

¹⁸⁵ NM. Indb. ved sognepræst Johan Jacob Mohr 1890.

STENSTRUP CHURCH

Stenstrup lies in the east of the parish near the churches in Lunde and Kirkeby (pp. 2187 and 2065). The village was originally concentrated around the north-south-going Assensvej with the church as midpoint (fig. 3).

Building. The Romanesque church consisted of a chancel with an †apse and a wider nave. The facades of the church were plastered in 1877 with a thick layer of cement, which is why the distribution of the material and the technique are not visible. The church has a footing of granite ashlar with bevelled edges (cf. below), and the back walls are of fieldstone. Near the western end of the nave there are two doors, one to the south and one to the north (fig. 80). There are no traces of Romanesque windows. The chancel arch has been rebuilt; the church had flat wooden ceilings in both chancel and nave.

In the Late Middle Ages, the nave was extended to the west with masonry of both fieldstone and medieval brick. The semicircular transition between the materials suggests an original but later filled-in vault abutment. To the south a more recent window has replaced an original window. The western pediment of the extension was demolished when the tower was built (cf. below).

Subsequently the western extension and chancel were vaulted over with cross-vaults (figs. 11-12) which rest on bevelled pillars with the characteristic Funen chamfered imposts (cf. fig. 29). Both vaults have been repaired and rebuilt several times in recent times (cf. below).

In the Romanesque nave two octagonal rib vaults were set up (fig. 62), presumably after the vaulting-over of the western extension. The bevelled pillars lack the cordons that the two above-mentioned vaults have, and the westernmost ones rest on the two eastern pillars of the extension. They too have been rebuilt and supported in recent times.

After the demolition of the †apse a chancel extension was built. In its eastern gable several

round-arched footing stones from the †apse were built in (cf. fig. 79). The walls are in medieval brick in monk bond and towards the south there was once a large, flat-arched window whose side members and arches are preserved around a more recent window. In the back walls there are four niches and a piscina, and the extension is vaulted over with a cross vault with ribs with pear-shaped (*Birnstab*) cross-section (figs. 14 and 81).

A †porch(?) was possibly also built in the Late Middle Ages (cf. fig. 76).

A tower was built in 1600-01 towards the west by Absalon Gøye and Else Lindenov, the owners of the parish manor Løjtved (figs. 17-19). The tower interior was furnished as a porch, on which occasion the south and north door may have been bricked up. The tower is the same width as the nave, in three storeys, and the east wall stands on the west gable of the western extension. The walls are of brick in crossed bond. The four facades and pediments have round-arched high recesses in storeys (cf. figs. 1 and 17). They belong to a Funen tradition for large facade recesses which began in the Late Middle Ages, with a few later examples such as Stenstrup. Access to the tower is in the west, where there are also two round-arched windows. A hexagonal ribbed vault of medieval construction covers the tower interior. In both the middle and belfry storey there are belfry lights. The pediments are terminated by more recent crenellation, but originally had other crests.

In more recent times a family staircase and a small annexe which has functioned as a fuel store were built on the north side of the nave.

Since its construction the church has had poor foundations and the walls have been stabilized with buttresses, underpinning of vault arches and anchor beams.

In recent times the church has undergone several major restorations, including in 1853-57 and 1877, when it was plastered with cement. In 1959-61 a furnace room was added towards the north in connection with a major restoration.

Furnishings. From the Middle Ages come the Romanesque font (fig. 50) and a bell that bears the date 1504 (figs. 64, 66–67 and 83–85). Furthermore, there is in the National Museum a *censer from the 1200s with a runic inscription, signed by Jakob Rød (figs. 48 and 85), and a *household altarpiece from c. 1560 (figs. 35–39). This consists of a three-winged tabernacle with painted kneeling portraits of Herluf Trolle and Birgitte Gøye, in which a smaller piece has been inserted with three alabaster reliefs, a work imported from Mechlin. We do not know with certainty how it came to the church, where it is earliest mentioned in 1760.

The Communion table (cf. fig. 30), altar candlesticks (figs. 45–46) and pulpit (figs. 53–57), the last of these attributed to the woodcarver Jens Asmussen's workshop in Odense, are Renaissance works donated in 1600–01 by Absalon Gøye and his wife Else Lindenov as part of a major refurbishing of the church, which also comprised the setting-up of a new †altarpiece and †family pews. The Communion set (fig. 40) was donated in 1668 by Bendix von der Kuhla, and an (†)altar painting of the Last Supper (fig. 34) comes from an †altarpiece set up c. 1775.

The baptismal dish (fig. 51) is probably from 1853, although the raised rim was renewed in 1938. The pews (figs. 28 and 62) are from 1855, and the wings of the main entrance door in the west of the tower (fig. 60) are from 1856–57. Both were acquired as part of major repairs which also included furnishings, brought about by the church owner Niels Peder Pedersen. The wafer box (fig. 41) was probably acquired c. 1862. The second bell of the church (fig. 65) was cast by M. P. Allerup in Odense in 1871, while the altar jug (fig. 43) was made in 1880 by Peter Hertz, Copenhagen.

Around the turn of the twentieth century a number of smaller items were acquired; the wine skimmer (fig. 44), made around 1900 by Rasmus Albert Christopher Christophersen, Odense; the church ship "Ellen", (fig. 63), donated by the first mate Bendt Baggesen 1904; a chasuble from 1906 (fig. 49); and a Communion set from c. 1910–20 (fig. 42). The seven-branched candelabrum (fig. 47) must also be dated to the beginning of the 1900s. The altarpiece, a copy of Niels Skovgaard's altarpiece from 1906 in the free congregational church in Bøvling with a depiction of The Good Shepherd (fig. 32) is from 1918 and funded by a private donor. The baptismal jug (fig. 52) is probably from 1939.

From a restoration of 1959–60 come the altar rail and hymn boards (fig. 61), designed by the architect Ejnar Mindedal Rasmussen. The chandeliers are Baroque copies from 1968, while the organ, built by Marcussen & Søn, Aabenraa, was set up in 1970.

Colour scheme. The furnishings of the chancel and the pulpit have since 1959–60 been in the natural colours of the wood; the framing of the altarpiece is however reddish with gilding. The pews and hymn boards were painted in light greyish-green in 1999 with darker green and (on the pew ends) pink details. In 1857 and again in 1892 all the woodwork was painted, apparently with oak veining; in 1959–60 pews and panels were painted light grey.

Sepulchral monuments. The church has four tombstones from the 1600s (figs. 70–73) as well as two more recent memorial tablets (figs. 68–69). Beneath the chancel there was a †masonry tomb for the owners of Løjtved.